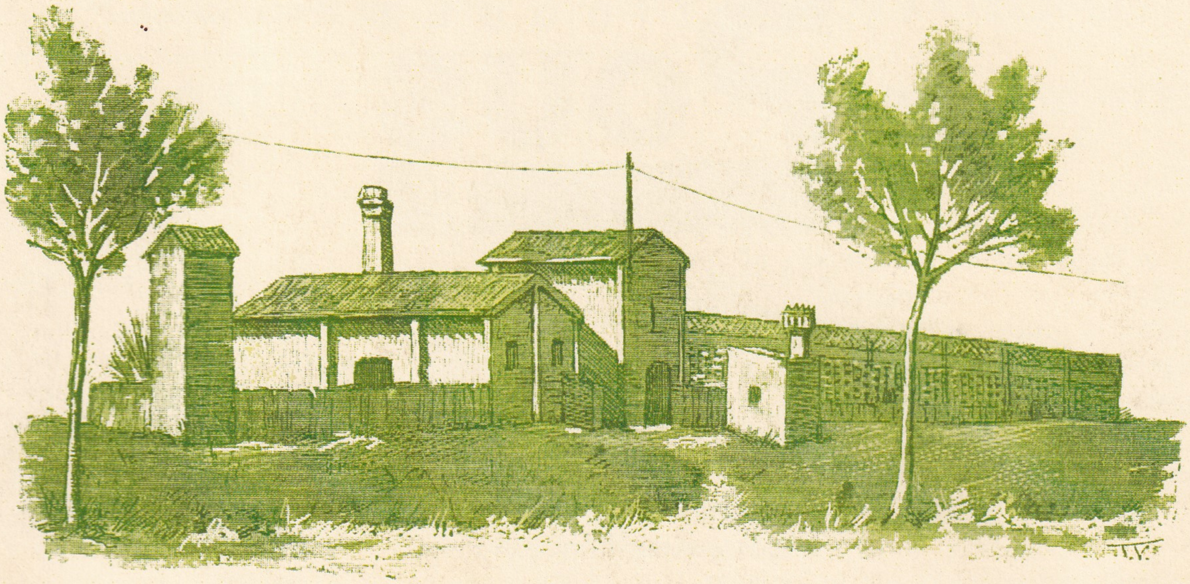

ESTUDIS

JOAQUIM LLOVET
Noves dades sobre el suec John Lund, tècnic en estampació, contractat per implantar a Mataró la Real Fábrica de Indianas de Jaime Campins y Cia. *(1746-1749)*

MANUEL CUSACHS I CORREDOR
Un alumne mataroní a Montelieu (1838)

XAVIER BRULLET I TENAS
Perspectives de la indústria de Mataró

DOCUMENTACIÓ
«Viatge a Mataró (1893)», *La Ilustració Catalana*
«Apendiciformes (1917)», *Pequeña Gaceta del régimen local*

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

FULLS/103

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, abril 2012

FULLS/103

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, abril 2012

TAULA

● **EDITORIAL** 1

● **ACTUALITAT** 2

● **ESTUDIS**

NOVES DADES SOBRE EL SUEC JOHN LUND, TÈCNIC EN ESTAMPACIÓ CONTRACTAT PER IMPLANTAR A MATARÓ LA *REAL FABRICA DE INDIANAS DE JAIME CAMPINS Y CIA.* (1746-1749)
Joaquim Llovet 4

UN ALUMNE MATARONÍ A MONTELIEU (1838)
Manuel Cusachs i Corredor 7

PERSPECTIVES DE LA INDÚSTRIA DE MATARÓ
Xavier Brullet i Tenas 13

● **DOCUMENTACIÓ**

VIATGE A MATARÓ (1893)
La Ilustració Catalana

APENDICIFORMES (1917)
Pequeña Gaceta del régimen local 15

● **DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA**

Portada: Fàbrica de l'aiguacuit, Carretera d'Argentona
Dibuix de Josep Vinardell.
La Ilustració Catalana, núm. 305,
(Barcelona, 31 de març de 1893).

Prohibida la reproducció dels textos i de les il·lustracions sense esmentar la procedència.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró
Beata Maria, 3. 08301 Mataró
Tel. 93 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
www.masmm.org

Director: Nicolau Guanyabens i Calvet

Consell de redacció: Nicolau Guanyabens i Calvet
Manel Salicrú i Puig
Joan Castellà i Oliva

Composició i impressió:
Impremta Copyrap. Tetuan, 34 - 08302 MATARÓ

Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració de

Ajuntament de Mataró
Institut Municipal d'Acció Cultural

Amb el suport de

INSTITUT RAMON MUNTANER

EDITORIAL

LA CRISI DE LA INDÚSTRIA MATARONINA

La industrialització de Mataró va fer-se durant la segona meitat del segle XIX. I des d'aleshores fàbriques, tallers i xemeneies de vapor havien marcat la fesomia urbana.

Ara, centcinquanta anys després, la indústria mataronina, i la de tot Catalunya, és enmig d'una forta crisi, marcada per la globalització, origen de deslocalització i desindustrialització, i de gran atur en les classes treballadores i de la gent jove.

Mataró al llarg del temps havia sofert altres crisis industrials, les més importants la de la fi de la guerra de Cuba, amb la pèrdua dels mercats colonials; la posterior a la guerra europea, la provocada per la guerra civil; la posterior a la segona guerra mundial i la de la fi de la dictadura franquista.

Totes s'havien superat d'una manera o altra. Fins i tot s'havia modificat la trama urbana amb noves fàbriques i polígons industrials de nova creació.

Però la crisi actual, iniciada als anys noranta del passat segle, és molt diferent. Ha desaparegut totalment la indústria metal·lúrgica. També ha desaparegut la pràctica totalitat del ram de la construcció, després del *boom* constructiu-especulatiu dels últims anys que, a més, ha arrossegat l'única institució financera de la ciutat i la promotora municipal d'urbanisme. I el sector tèxtil és en franca davallada, tot i que encara és la indústria principal de la ciutat. Això a part, només resten dues importants indústries químiques i gran quantitat de petits tallers, que potser són l'única esperança de creixement futur.

Només la innovació, la qualitat, el disseny i les noves tecnologies podran redreçar l'actual situació.

Però, com diu el nostre col·laborador Xavier Brullet, el present no és bo i el futur no es veu gaire esperançador.

ACTUALITAT

LA LAUDA SEPULCRAL PALEOCRISTIANA, EN RESTAURACIÓ

Des de finals de 2011 la lauda sepulcral paleocristiana, destacada peça del catàleg del Museu Arxiu, està sent restaurada al Centre de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya. Durant més de trenta anys ha estat exposada a la cripta de la capella dels Dolors i ha patit un lent procés de degradació a causa de la humitat.

El Museu Arxiu va emprendre accions urgents per restaurar la peça. Caixa Laietana i el Departament de Cultura de la Generalitat assumeixen el cost de la intervenció que hom preveu que acabarà abans de l'estiu.

La lauda, datada al segle V, és una peça singular en el panorama arqueològic català i peninsular. Va ser trobada l'any 1958 davant de la façana de l'església de Santa Maria, en un dels àmbits de l'actuació arqueològica sobre les necròpolis paleocristianes sorgides a l'entorn del vell temple pagà i el primer cristià. Es tracta d'una peça rectangular i plana que havia estat la tapa d'un enterrament, la capsa del qual estava revestida amb parets de pedra i morter.

Coneguda per la presència d'un gran crismó a la seva capçalera, és una peça emblemàtica de la ciutat de Mataró perquè és una de les primeres

mostres de la incorporació del cristianisme en el context local del darrer període romà i, per tant, de la pervivència de poblament en el període de decadència d'Iluro.

OBRES DE RESTAURACIÓ DE SANTA MARIA

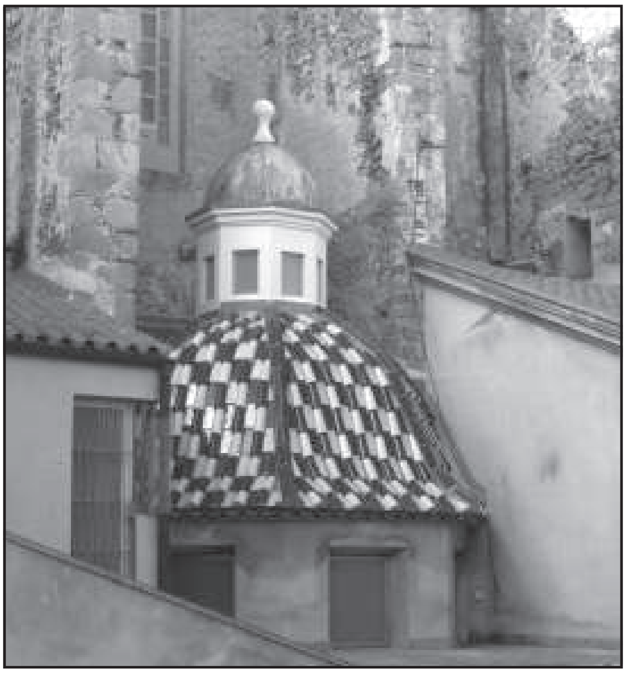

A finals de febrer van acabar els treballs de restauració de la cúpula de la capella de Sant Joan, de renovació del terrat de l'escala de la capella dels Dolors i d'instal·lació d'una nova escala metàl·lica que permet l'accés a les teulades a partir de la sagristia. A més, continuen les actuacions per a eradicar la plaga de tèrmits que s'ha detectat als entorns de l'absis central de l'església, a la zona de l'hort del campaner.

Aquestes intervencions, programades per la Comissió Mataró Restaura Santa Maria i finançades per Caixa Laietana i l'Ajuntament de Mataró, clouen la campanya de restauració 2011.

El projecte i el seguiment de l'obra han anat a càrrec de l'arquitecte Agàpit Borràs i Plana i l'aparellador Joan Valls i Casanovas. L'empresa executora ha estat Construcciones Moreno Díaz e Hijos S.L. Pel que fa a l'acció contra els tèrmits, l'empresa responsable és Rehabilit S.L.

ACTE DE PRESENTACIÓ DELS FULLS 102

El dia 8 del passat mes de març, a la sala d'actes de Caixa Laietana, al carrer de Santa Teresa, va tenir lloc la presentació del número 102 de la revista Fulls del Museu Arxiu.

Manel Salicrú va explicar de forma resumida el contingut de la publicació, mentre que Nicolau Guanyabens va complementar l'acte amb la conferència titulada *La Banda Municipal. Imatges i apunts històrics*.

CONVOCATÒRIA DE LA *XXIX SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS*

El Museu Arxiu de Santa Maria, Centre d'Estudis Locals de Mataró, prepara la XXIX SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS, prevista, en principi, per al dissabte dia 24 de novembre de 2012.

Per això convoca els estudiosos en qualsevol àrea d'investigació, perqué puguin presentar comunicacions escrites. Hauran de ser inèdites i el seu àmbit geogràfic es limitarà al Maresme. En cas que el nombre total de comunicacions sigui elevat, a criteri de l'organització, es podrà limitar a una sola per participant.

S'hauran de presentar mecanitzades, a doble espai, sobre fulls DIN A4 (30 línies per 70 espais), deixant un marge a l'esquerra d'uns dos centímetres aproximadament, amb una extensió màxima de 15 pàgines. En qualsevol cas, atès que és molt difícil establir el límit en format DIN A4, es considerarà que amb text, imatges i quadres, no podrà superar les quinze pàgines del format final. Es presentarà també un resum de, com a màxim, tres fulls, per ser llegit a la sessió. S'adjuntarà suport informàtic.

En l'acte de la sessió es llegiran els resums presentats i es facilitarà el diàleg-col·loqui. L'exposició dels treballs podrà anar acompanyada de material audiovisual; caldrà, però, especificar-ho en el moment de la tramesa.

El termini de presentació de les comunicacions finalitzarà el dia 12 de novembre de 2012. Podran ser trameses per correu al MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA, Beata Maria, 3, 08301 Mataró; per correu electrònic (enricsubina@yahoo.es) o bé lliurades personalment al Museu Arxiu (divendres i dissabtes de 6 a 9 h).

El Museu Arxiu de Santa Maria, amb la col·laboració de l'Institut Municipal d'Acció Cultural, editarà el conjunt de les comunicacions.

NOTÍCIA DE DONATIUS RECENTS

La família Roca Cuadrada ha fet donació d'un Sant Crist (segle XIX), un gravat de Sant Josep Oriol i un altre de Sant Antoni, a més de material bibliogràfic divers.

La família Jubany Itxart ha donat dos dibuixos de temes bíblics.

Francesc Costa ha aportat diferents programes d'exposicions d'art dels anys 70 i 80 del segle passat.

Han aportat material bibliogràfic la família Garcia Circuns; Maria Guardiola, vídua d'Artur Gil, i Maria Rosa Gallifa, vídua d'Enric Mons. Destaquem l'ingrés de l'edició facsímil del manuscrit número 1 del llibre Vermell de Montserrat, lliurat per la senyora Gallifa.

A totes aquestes persones, el nostre agraïment.

A més, fem constar que el Museu Arxiu ha donat a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès un programa de Festa Major de Vilafranca de 1925.

ESTUDIS

A mitjan segle XVIII es van instal·lar a Mataró les primeres fàbriques d'indianes (estampats de cotó). El nostre col·laborador ens explica les aventures del tècnic suec d'aquell ram, John Lund, arribat a Mataró l'any 1746, per a posar en marxa a la ciutat una d'aquelles empreses.

NOVES DADES SOBRE EL SUEC JOHN LUND, TÈCNIC EN ESTAMPACIÓ, CONTRACTAT PER IMPLANTAR A MATARÓ LA *REAL FABRICA DE INDIANAS DE JAIME CAMPINS Y CIA* (1746-1749).

El dia 8 de juny de 1746 es va constituir a Mataró una societat formada per Jaume Campins, comerciant barceloní, resident a Cadis,[1] Francesc Feliu de la Penya, Galzeran de Vilallonga, Antoni Llauder, Salvador Janer, els quatre de Mataró i Joan Corominas de Barcelona, amb el propòsit d'instal·lar una fàbrica d'indianes (estampats de cotó) a Mataró mateix.

Aquesta fàbrica, que fóra una de les primeres a establir-se a Catalunya, se situaria als afores de la ciutat, en unes cases prop de l'heretat d'en Pujol del Palmer, en terrenys o sínia de can Feliu de la Penya; posseïa un prat, casa per al guarda, i altres cases amb calderes, safareigs i aigua abundant; les peces de cotó eren teixides en un casal dins del nucli urbà. El magatzem i acabats eren en un altre casal al carrer de Bonaire, propietat d'Antoni Llauder. Aquesta empresa va aconseguir, àdhuc, el 29 de gener de 1748, un privilegi reial que li conferí, alguns avantatges com la subjecció del personal a la fàbrica, l'exempció d'allotjaments militars per als seus treballadors, també la facultat d'importar el cotó d'Amèrica o de Malta, i la venda lliure d'indianes a tot el territori nacional i, a més, el títol de *Fàbrica Real*.[2]

Ara, ens ocuparem exclusivament del tècnic principal que s'encarregà del procés de pintar (estampar) les peces teixides, que era una operació clau en aquesta classe d'indústries. No cal dir que semblant personal, anava escàs en els principis de la industrialització del país, en haver d'adoptar noves formes de producció allunyades dels oficis tradicionals. Així, els socis de la nova empresa es feren amb els serveis d'un suec, Joan Lund, que va ésser contractat el mateix any 1746 a Cadis pel soci Jaume Campins.[3] A Lund, se li van donar tota classe de facilitats. Vivia en la mateixa fàbrica, se li procurà un allotjament còmode (coberts d'argent, candelers de cristall i de peltre, un molinet de xocolata, cadires d'espatller recte estil holandès, sis butaques, dos miralls, una taula de noguera, un llit amb capçal daurat, plates de peltre). Igualment, se li subministraren regularment grans barrils de cervesa.[4] Tot anava encaminat a retenir-lo, pels coneixements que posseïa sobre la tècnica de les indianes i alhora evitar que pogués passar-se a alguna empresa de la competència.

Però, segons s'explica, aviat hi van haver algunes desavinences entre els socis i el mateix Lund. I és que el suec no va saber guardar prou bé el «secret» del procés de l'estampació d'indianes i de la composició dels colors. Per aquesta causa, Lund fou capturat i posat el 27 de gener de 1747 a la presó. No sabem en quina data quedà en llibertat, només que el 2 de juny del mateix any ell i els socis de la companyia, arribaren a un nou conveni imposant al suec una sèrie d'obligacions sobre l'estampat de les peces, tarifes salarials, producció a assolir, etc. Un mes més tard, pel 14 de juliol, Lund aconseguí convèncer una part dels socis perquè anul·lessin l'acta d'obligació que havien subscrit, malgrat que una altra part dels socis no hi estigué d'acord. El conflicte no acabà aquí. El 18 d'agost, Lund, no sabem per què, abandonà la seva residència de la fàbrica, i anà a

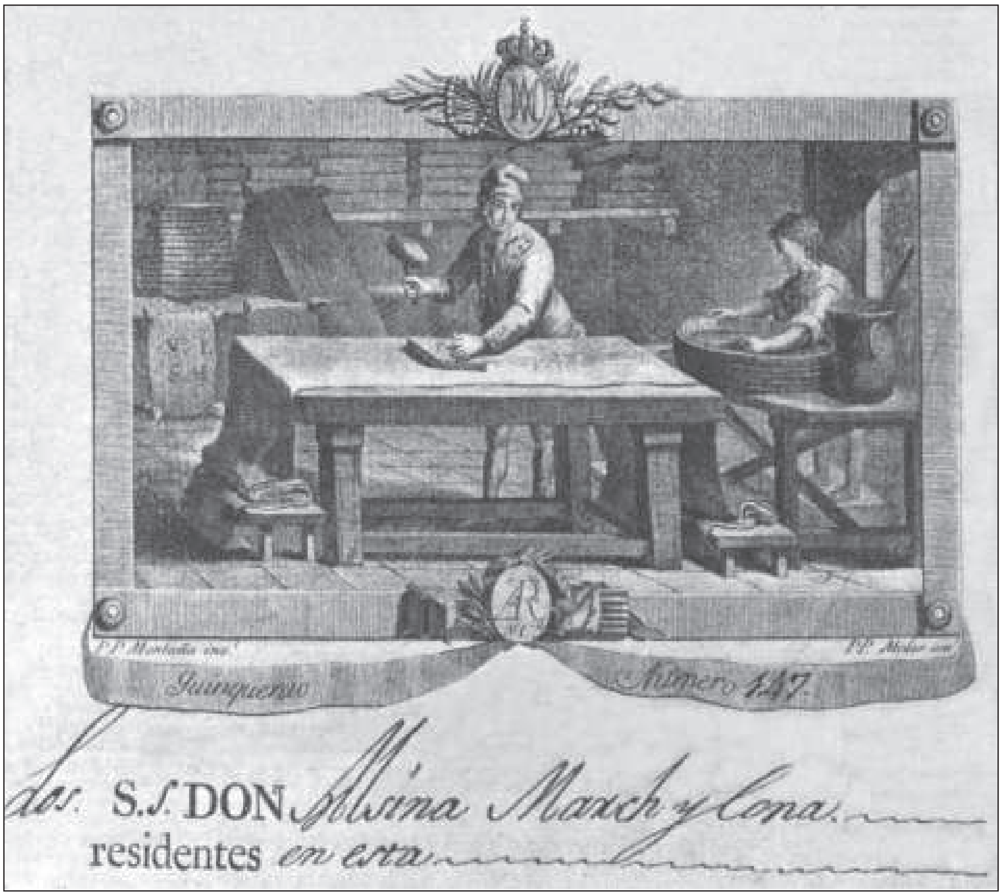

Taller d'un estampador, en un imprès de *pagaré* d'inicis del segle XIX.
(Extret d'ALBERTO GIOL GALCERAN, *Calella. Su origen y evolución* (Calella 1953).

refugiar-se al convent de caputxins de Mataró. Mentrestant, no s'estava d'atiar la rivalitat entre alguns dels treballadors de l'empresa, i d'induir a d'altres que es passessin a la competència, és a dir, a una altra fàbrica del ram de les indianes, pròpia de Rafael Peramàs, que també hi havia a la ciutat.[5]

Poca cosa més sabem de les trifulgues de Lund en relació amb la fàbrica amb la qual s'havia compromès. Ignorem per quines raons el suec s'acollí als caputxins. Potser pel temor que el perseguissin de nou? Què havia passat?. En tot cas, Lund acabà abandonant l'empresa, en tant que la societat continuà les activitats de teixit i estampat i àdhuc assolí pel gener de 1748, aquell reial privilegi al qual al principi ens hem referit. En canvi, a l'any següent, la situació econòmica de la fàbrica es féu insostenible i acabà tancant.[6]

* * *

Fins aquí és tot el que s'ha explicat sobre l'afer Lund i el seu pas per Mataró. Però recentment, hem pogut reunir algunes dades més sobre el suec que ara donem a conèixer. Hom ja podia suposar que Lund era casat, perquè s'havia trobat que el seu sogre era Francesc Hortal, un comerciant de Mataró, amb casa a la Riera.[7] Ara, el Registre de núpcies de la parroquial de Santa Maria, ens ha vingut a facilitar algunes dades més sobre el nostre personatge i el seu entorn familiar, que transcrivim de la seva inscripció de casament: *«14 de setembre de 1747. Joan Lund de edat 25 añs mestre y fabricant de indianas, habitant en Mataró de un añ a esta part, fill de Jacobo Lund, llibrater y de Maria Bonateyim, vivint, habitant de la ciutat de Estocolmo, capital del Regne de Suecia, y Teresa Ortal, donzella, filla de Francisco Ortal, negociant y de Teresa Riera, conjuges, vivint...».* [8]

Sobre la família de la contraent, Teresa, ja hem dit que el seu pare, Francesc Hortal, era comerciant a la ciutat, i que residia a la Riera. Tenia casa pròpia i en posseïa alguna altra més a Mataró mateix. A tot això, hi afegirem que Francesc Hortal, en diversos anys, es féu amb la privativa de la venda de gel o neu a la ciutat i també malvasia, licitant a les subhastes dels arrendaments per a la venda d'aquest refrescant que periòdicament convocava l'Ajuntament.

Pau Hortal, el germà gran de Teresa, era capità del primer regiment d'infanteria lleugera de Catalunya.[9] i el petit, Pere Màrtir, fou el continuador dels negocis del pare, potser amb no tanta sort, pel fet que apareixen alguns debitoris al seu nom i al final hagué d'hipotecar el pou de glaç, amb les seves instal·lacions, que tenia a Canyamars, on devien conservar la neu o el glaç que venien a Mataró.[10] Eren, doncs, els Hortal una família d'una certa posició dins la burgesia comerciant del Mataró del segle XVIII.

Finalment, tornant a Lund, podem afegir que pel febrer de 1748, –poc després d'abandonar la fàbrica d'indianes de Mataró i la seva esposa– el veurem establert a Saragossa, on va adquirir un nou compromís amb la Real Compañía de Comercio d'aquesta capital, per a «pintar» indianes. Les condicions, com en el cas de Mataró, eren bones. Se li pagaria el viatge de Saragossa, se li donaria casa, llenya per cuinar i tindria un jornal mentre durés la instal·lació de la fàbrica. Després, cobraria una pesseta per peça pintada (estampada), entre altres coses, i tot plegat amb caràcter vitalici.[11]

Tot el que acabem d'explicar porta a preguntar-nos: Era Lund un aventurer, un rodamón? Arribat de terres llunyanes a Cadis, es compromet a treballar a Mataró en la fabricació d'indianes. L'empresonen per incompliment de les obligacions contretes, i poc després es refugia als Caputxins, per resguardar-se ignorem de què. Es casa amb una mataronina, i a les poques setmanes abandona Mataró i la dona,[12] per instal·lar-se a Saragossa, al servei d'una nova fàbrica d'estampats. Aquests fets demostren per si sols la manera de fer ben inestable de John Lund, el suec contractat per a posar en marxa a Mataró una de les primeres fàbriques d'indianes que s'obriren al Principat.

Joaquim Llovet

NOTES:

1.- La figura de Jaume Campins, les seves activitats a Cadis i el comerç amb Amèrica han estat abastament tractades a: Carlos Martínez Shaw, «Los orígenes de la industria algodonera catalana y el comercio colonial», dins Jordi Nadal y Gabriel Tortella (eds.) *Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España contemporánea* (Barcelona 1974), 256-258, i pel mateix autor a *Cataluña en la carrera de Indias* (Barcelona 1981), 129-132.

2.- Maria Monjonell Pardas, «La real fàbrica de indianas de Mataró», Treball de llicenciatura. Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat de Barcelona (any 1956): Joaquim Llovet, *La Ciutat de Mataró*, II (Barcelona 1961), 67-68;Joan Giménez i Blasco, «Els inicis de la manufactura d'indianes a Mataró. Reptes tecnològics i capital humà», *Historia Moderna, Historia en construcción. Sociedad, Política e Instituciones*, II (Lleida 1999),129-143.

3.- Sembla que Lund havia arribat a Cadis a l'any 1746 mateix, de mà d'un capità de navili que tenia el propòsit d'implantar una fàbrica d'indianes, però aquest capità cedí el suec a Campins, el qual féu lliurar al marí 350 pesos, rebaixant així la gratificació convinguda de 1.500 pesos, Monjonell, «La Real fàbrica», 35-36 (la paginació és nostra).

4.- James Thomson, *Els orígens de la industrialització a Catalunya. El cotó a Barcelona* (Barcelona 1994), 175-176

5.- Monjonell,« La Real fábrica», 36-38. Les disputes, a causa de Lund, suscitades entre el personal de la fàbrica, i la posició que el suec acabà adoptant contrària als interessos de la societat, han estat àmpliament tractades a Giménez Blasco, «Els inicis de la manufactura», 135-143.

A remarcar que, entre els treballadors de l'empresa, hi trobem el jove Joan Baptista Panyó, estampador d'indianes, que seria el pare del destacat mataroní, Joan Carles Panyó i Figueró (1755-1840), pintor, director de l'Escoles de Dibuix d'Olot i de Girona (Veg. Rafael Soler i Fonrodona, «Joan Carles Panyó (1755-1840) un important pintor i pedagog», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm 95 (octubre 2009).

6.- Monjonell, «La Real fábrica», 55-60.

7.- Giménez Blasco, «Els inicis de la manufactura», 138.

8.- Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, Registre de núpcies, 14 setembre 1747. Advertim que el cognom Ortal tant el trobem escrit amb H com sense.

9.- Arxiu Comarcal de Mataró, Registre d'hipoteques núm 33,fol 81v, testament de Pau Hortal.

10.-Aquest pou de glaç era en terme de Canyamars, prop de can Sebastià Gel, amb les seves basses, conductes d'aigua i recs per fer el glaç i guardar-lo en el pou. (Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu Notarial de Mataró (=ACA,ANM), núm. 907,26 juny 1798).

11.-Angel Canellas López, «La Real compañía de comercio y fábricas de Zaragoza. Su primer trienio», *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, núm. 3 (Zaragoza 1952),94.

12.-Suposem que Lund no tornà mai més a Mataró. Llegim en una àpoca atorgada per la seva esposa, l'any 1770, a casa del notari: «Teresa Lund y Hortal, muller de Joan Lund, absent de España, ella és separada de sa compañia...», ACA, ANM, núm, 864, f.103.

En aquest escrit podeu veure la relació epistolar, de l'any 1838, d'un alumne mataroní, en Rafael Cusachs i Sabadell, intern del col·legi d'èlit de Montelieu (Llenguadoc), destinat a anar a Nova Orleans (EUA), amb el seu pare, el comerciant mataroní Gaspar Cusachs i Costa, i també la dels tutors, recopilada i comentada pel periodista i historiador Manuel Cusachs i Corredor, col·laborador habitual dels *FULLS*.

UN ALUMNE MATARONÍ A MONTELIEU (1838)

Rafael Cusachs i Sabadell, fill de Gaspar Cusachs i Costa, comerciant, i de Teresa Sabadell, neix el 16 d'octubre de 1825 a Mataró.[1] L'any 1838, quan en tenia 13, és un alumne intern del col·legi francès d'elit «Montelieu, secció espanyola», ubicat a Montelieu (Llenguadoc-Rosselló). Amb ell, són vint-i-un els joves espanyols inscrits. D'aquesta estada, es conserva una breu correspondència epistolar, entre pare i fill, i també entre el pare i els tutors, a través de la qual podem tenir una idea de la relació paterno-filial en la qual els estudis i el comportament de Rafael és el tema central. Gaspar Cusachs vetlla que el seu fill Rafael aprofiti el temps, exigint-li la màxima concentració i interès a fi que tregui bones notes. La finalitat última és que quan estigui preparat passi a la ciutat de Nova Orleans, als Estats Units de l'Amèrica del Nord, on practicarà la carrera de comerç en el negoci familiar. El fill, pel que es pot llegir, no s'esforça suficientment i mira d'espaiar la correspondència amb la família tant com pot. I els tutors fan d'enllaç entre el pare i el fill i també davant del superior del col·legi.

Veient l'anagrama del Col·legi Montelieu, hom no pot evitar l'evocació del de Valldemia de Mataró, en la seva etapa inicial. No oblidem que Hermenegild Coll de Valldemia, abans de dissenyar com seria el que inicialment es diria «Col·legi Catalunya» (1855), va visitar diverses escoles de països d'Europa per assessorar-se. El de Montelieu podria ser un d'ells.

Aquesta correspondència forma part d'un fons documental de Gaspar Cusachs i Costa, que actualment està en fase de classificació i anàlisi.

Hem conservat l'ortografia i la sintaxi original dels seus autors, si bé hi hem introduït alguns signes de puntuació.

CORRESPONDÈNCIA

La primera carta, amb data del 24 de febrer de 1838, és d'en Rafael dirigida al seu pare, de la qual reproduïm un resum. Confessa que a l'hora d'escriure la família no sap de què parlar. Es compromet, tal i com li exigeix el pare, a respondre en francès. Informa que hi ha vint-i-un alumnes interns espanyols i acaba, per acontentar els pares, escrivint quatre paraules en francès.

> «Montelieu, 24 II 1838
>
> Querido padre: El motivo de no haberle escrito es porque tenía mucha pereza y me cuesta tanto escribir porqué no se qué ponerle. Ya se que está muy enfadado y con razón y desde ahora lo haré más bien. Dirá a mi abuelo que le escribiré y que esta carta me ha costado más de una hora y en la carta próxima le escribiré en francés. Hará el fabor de decirme qué instrumento quiere que me aprenda: el clarinete, la flauta o la guitarra porqué antes de Pascua habré de tocar.
>
> Ya somos 21 españoles y aún es parecido [sic] (forat). Ya me han hecho la capa y no tengo frío. Dirá a Lorenza si se acuerda cuando le echaba a perder los fideos. Ya (se) que digo boberías pero me dice el Sr. González que lo ponga todo (lo que se) me originara [sic] mientras la carta sea larga. Dirá a madre que ya se que está muy enfadada, ya le

escribiré la carta en francés que así no entenderá si digo bien o mal y a mi abuelo también. Dirá a Adelaida y a Carolina que cuando las escriba en francés me habrán de responder en francés. (…)

"No croyer pas je vous de oblié, je vous aime toujurs». Firma de Rafael Cusachs.»

La segona missiva és del pare, Gaspar Cusachs, sense data, dirigida al tutor M. A. Burget i on es subratlla que Rafael cal que estudiï comerç per a quan vagi a Nova Orleans on la família té un negoci.

«M. A. Burget

Dueño y Sr. mío: Después de mi carta que tube la honra de dirigirle al mes de Agosto próximo pasado no he escrito a V. en la confianza de tener el gusto de conocerle, pero aviniéndose por ahora desvanecido mi viage a esa me veo en la necesidad de escribirle para comunicarle mi resolución con respecto a la instrucción de mi hijo Rafael. Con esta misma fecha hago lo propio con M. González a fin de que de acuerdo con ese Sr. Perfecto (sic) acuerden lo conveniente a aquellos.

Mi citado hijo debe seguir la carrera del Comercio, o la de Artes, y a pesar que no (intel·ligible). Será la primera en nuestra casa a Nueva Orleáns no quien que deje de estar dispuesto para la segunda.

Esto supuesto conviene a Rafael, primero, conocer bien el Francés e Inglés, escribiendo uno y otro, si es posible, buena letra, composición de cartas, teneduría de libros con cuanto pueda adquirir de Aritmética, Geometría y álgebra. En segundo lugar le conviene también todos los conocimientos posibles en Geografía, Historia, Física y si fuere asequible la Química, respecto que dicha nuestra casa contiene un establecimiento o farmacia y un considerable depósito de Droguería, por consiguiente prescindiendo del sistema que siguen V. (en lo que sea adquirible) he de merecer de poner su cuidado en la parte que tiene V. en la instrucción del citado mi hijo para que logre seguir mis ideas le conviene. Este favor quedará eternamente gravado en el corazón de un padre agradecido».

En la carta següent, també sense data, Gaspar Cusachs es mostra dur envers el comportament de Rafael, primer referent a la pròpia família i, en segon lloc, vers els estudis, li exigeix que escrigui en francès i que expliqui més coses que no siguin «cuatro renglones de escarabajos».

«Rafael. Mi querido hijo: Bien merecido tienes el que yo no te escribiese, no obstante el demasiado cariño de un padre para con sus hijos le hace prescindir del carácter que debiera guardar con aquel de ellos que no se conduce con su deber, tanto con respecto al filial como el de ser aplicado en la instrucción que se le proporciona. Lo primero prueba mucha ligereza, con visos de mal corazón, lo segundo que no hay amor propio y donde ese falta hay poquísimo honor. Es bien sensible que con estos términos me bea yo obligado de empezar mi carta para una persona que estimo. Tener edad suficiente para conocer unos sentimientos y ojalá me ebites el trabajo de que sean como en este escrito. Hace dos meses que no he recibido carta tuya y cuando la recibiré bendrá con cuatro renglones de escarabajos.

Te he manifestado diferentes veces que cuando me escribas sea en Francés, que no sean cuatro renglones, que procures hacer buena letra y que el conjunto de la carta sea arreglado. Tienes mil materias de que hablarme especialmente del estado en que te hallas, en los asuntos que estudias. Si por ahora no puedes hacerlo por tu propio hazlo en borrador y consúltalo con M. Burget, luego ponlo en limpio y cada mes escríbeme. Si sabes pues el modo de darme gusto ¿Cómo no tienes el castigo de Dios para con los hijos que no estiman a sus padres? Espero que en adelante te conduzcas bien y te perdono.

Tanto la abuela como tu madre, Tonita, Adelaida y Carolina te saludan.

No olvides cuando me escribas de hablarme de tu porte, como ba tu cabeza, si tienes curiosidad y limpieza, eso desea saber tu padre que te quiere. Gaspar Cusachs».

El tutor Julián González Soto escriu a Gaspar Cusachs, a qui envia, sense que en Rafael ho sàpiga, un esborrany d’aquest a fi que vegi ell mateix com ho fa. Fins i tot, utilitza mètodes policials per saber quines «costumbres» té davant d’algunes sospites que resultaran infundades.

«Sr. D. Gaspar Cusachs. Mataró. Montelieu, y Marzo 23 de 1838

Amigo y dueño: anteayer me entregó Rafael el adjunto borrón para que lo viera para copiarlo en limpio y le dije que no me disgustaba pero debía escribir mas largo. No se lo devolví ni el cree se lo haya remitido y por lo tanto escribirá a V. en el decurso de la semana. Prefiero remitirle este borrón tal cual está para que colegirá de el primero que antes de la fin de año habrá conseguido una perfecta

forma de letra inglesa. Tanto más que ahora se aplica con esmero y emplea la hora diaria enteramente. Lo segundo que habla el francés como los naturales; en cuanto a la ortografía los franceses de su edad no están más adelantados que él. En el latín sigue bien y me aseguran que hay mejora sensible en su ligereza, emulación hay mucha todavía. En costumbres, sospechamos ará cosa de mes y medio pº se le ha invigilado constantemente y nada hemos podido descubrir.

Nuestro Colegio gana mucho en la opinión pública, hemos acrecentado el número de profesores y los mejores de Soreze solicitan plazas: dos de los mejores lo han conseguido.

Mis afectos a su señora y familia a cuyas órdenes pondrá V. a este sss. Qbsm.

Firma de Julián González de Soto.»

Rafael escriu al seu pare, el 8 de maig de 1838, on li explica com va en els estudis:

«Montelieu 8 de Mayo de 1838

Querido padre: Me (he) alegrado mucho de haber visto al Sr. Solanes porqué me a dicho cosas de mi casa ya le enseñado el colegio. No he podido entregarle ningún fituron (sic) porque no había en el colegio.

Hará muy bien de decir la cada carta la materia.

1º Estamos sobre las preposiciones debo estar salivo y Dativo emos traducido Eptilemo (sic) Histo(ria) Sacra y ahora la historia de la Grecia y después con polidición (sic) de a cuanto.

2º Del Griego lo e dejado porque entre la clase que yo estoy no lo aprenden aun hasta el año que viene.

3º Sobre el Francés ya empiezo ablarlo bastante bien de escribirlo id. ma die (sic) me a enseñado a escribir sino yo a copia de leer y copiar.

4º Geografía no damos y en lugar de Geografía damos las fábulas de la Fontene.

5º Sobre la Aritmética hace un mes que hemos comenzado y estamos en el multiplazo y emos compuesto una vez y yo e sido 2.

6º Sobre la música aun no (he) empezado ningún instrumento porque me han cambiado de maestro.

7º Y sobre el dibujo haora estoy trabajando aun paisaje.

Sobre el mal de la cabeza no me sale y cada mes ya aun tengo un poquito de azeyte del que llevamos. Soy más curioso que cuando era aquí, me cortan el pelo cada mes.

Espreciones a todos los de casa y al Sr. Solanes y V. y madre tómanselas a su gusto y a Lorenza. Firma de R. Cusachs.»

Carta de Gómez de Soto a Gaspar Cusachs. Aquest tutor fa esment d'un altre que es diu Guañabens (suposem que era de Mataró), del qual no sabem el nom i li demana que aquest vagi a Montelieu abans del dia 20 d'agost. També fa esment de la millora en els estudis de Rafael.

«Amigo y dueño: aunque le decía yo en mi anterior que estaba decidido a pasar a esa acaban de cruzarse obstáculos que me lo embarazarán, por consiguiente quisiera se decidiera el Sr. Guañabens a venir antes del 20 Agosto día en el cual saldré yo de esta y no se si permaneceré largo tiempo fuera, por consiguiente haga V. lo posible para resolverlo y si quiere V. nos veamos no pierda tiempo.

Nada digo de Rafael por hacerlo su pasante. Estoy contento de él más que anteriormente. (…) Firma de Gómez de Soto.»

En aquesta carta, Rafael parla de com li han anat els exàmens i que es presenta al premi de poesia espanyola.

«Montelieu, 20 VIII 1838

Mi querido padre: Ya e recibido la carta del mes pasado, haora acabamos de hacer los exámenes con que nos hemos divertido mucho y en la distribución de premios; e podido salir por la poesía española que no creía ser nombrado y haora que me a pasado la ravia me parece que el año que biene era bafere (sic) mas. Me ará el favor de decirme cuando vendrá Guañabens y también dirá a mi abuelo que la tome por suya (¿) y también quisiera que Vd. atendiese como fue lo abia prometido. Todos los de casa estan muy buenos yo también, expresiones del Sr. González, Planas y Coll.

Expresiones a todos los de casa y a todos los amigos y al Sr. Solanes Coler, Malgá y Garcia y al padre Rius. Firma Rafael Cusachs».

Per la seva part, González de Soto escriu al pare, Gaspar Cusachs, i li fa saber que Rafael, en contra de tots els pronòstics, s'ha emportat el premi de la poesia espanyola, el qual espera que sigui un estímul en la seva actitud com a estudiant.

«Amigo siento no poder esperarle: decidido a salir con los aragoneses no sufren estos dilación por hacer ya dos años que están por acá. Será fácil que pase a Madrid en cuyo

caso regresaría por Val[a] y el litoral viéndonos por esa. Rafael, contra mi persuasión, se ha llevado el premio de poesía castellana teniendo adversarios creo de más talento y ciertamente de muy mucha aplicación. El mismo se ha quedado tan asustado que me ha pasado con el enojo que mostraba contra su conducta anterior, fácil será que un éxito tan inesperado produzca en él una revolución ventajosa.

Puede V. escribirme a Barbastro y deseo que lo haga cuanto antes, no tengo más minutos a mi disposición. Muy S.S. servidor B.S.M. firma: Julián González de Soto».

El mateix Gonzalo de Soto escriu, des de Barbastro, a Gaspar Cusachs i li diu que no serà possible poder-se veure personalment i li fa saber l'itinerari que pensa seguir

Anagrama del *Colegio de Montolieu. Sección Española* (1838)

«Sr. Gaspar Cusachs. Mataró. Barbastro y Septiembre 3 de 1838.

Muy señor mío y amigo: Las cartas que hallé aquí de mis amigos de Madrid me quitaron las ganas de pasar allá. Por consiguiente no me será posible verme con V. en su casa como yo hubiera deseado, y no dudo de la satisfacción que V. y su familia hubieran tenido como me manifiesta en su apreciable de 7 anterior. Creo que el señor Mora encargado de mi correspondencia habrá acusado el recibo de la letra de que me habla.

Mucho quisiera nos viéramos en Montolieu o en esa por cuyo motivo voy a transcribirle el itinerario que me he propuesto seguir: El 20 saldré de España, el 23 (llego) a Tolosa y el 27 a Montelieu por entonces el puerto (nieve?) podrá ser me detenga dos o tres dias esperando bonanza.

Por acá me instan para que funde colegio en Zaragoza o Huesca y las proposiciones son muy ventajosas pero no creo sea todavía Sro. (sic) de aventurar empresa tamaña.

Ha llegado a mis manos el prospecto del Instituto Barcelonés, lo he leído con atención pero hallo un plan de estudios aún más informe que el que ya reformé en Montelieu. Voy a tomarme la libertad de escribir a los directores para indicarles algunas mejoras útiles porque el amor a mi patria no cede ni cederá jamás al interés de un colegio francés.

Diga V. al señor Guañabens que no he podido averiguar el paradero de su amigo americano aun que parece resida en Tolosa.

Mis afectos a dicho señor y a su familia de V. quedando muy SSS QESM. Firma de González de Soto.»

Ara és Rafael que escriu el pare demanant-li que li digui quin instrument creu que ha d'estudiar. Ell s'inclina per la corneta, però deixa que sigui el pare qui ho decideixi:

«Montelieu, 25 septiembre en 1838

Mi querido padre:

Hace mucho tiempo que no e sabido nada de V. y como me ha prometido que bendrá a la feria de Vilcairo y es esto que me ha echo pensar que no abiendo nada de nuevo en casa y es lo que he pensado a es deibo.

Le hago saber que e pensado en la música: la corneta a tres pistones porque no tenia ni apa de justo por la flauta y también porque me parece le gustará más y también quisiera que viniese pronto por poderle dar y pasado mañana iremos a un grande estanque que se llama san Feriol.

Expresiones a todos los de casa y en los S.S. Solanes y Guanebens. Firma de Rafael Cusachs».

Julián González de Soto fa una extensa carta a Gaspar Cusachs, on li informa del Pla d'estudis del seu fill Rafael i, que en resum, diu:

«Montelieu, y 10 septiembre de 1838 (carta de Julián González de Soto a Gaspar Cusachs)

(llarga introducció) «Vamos a Rafael. V. y yo lo conocemos y aunque me dispensa V. el favor de dejarlo a mi cargo no quiero variar el plan francés de estudios para el sin comunicarlo todo mi pensamiento. Si Rafael sigue los cursos franceses le quedan todavía 5 o 6 años de latín, griego, historia, literatura, geografía y matemáticas, al cabo de los cuales habrá perdido mucho tiempo, hará muy mala letra porqué el sistema francés de enseñanza tiene este defecto. En una palabra ignorará lo útil para las artes, limitándose las letras latinas, griegas y francesas con poco de las españolas. El número de españoles que no siguen las clases latinas me ha facilitado formar este año cursos progresivos castellanos, de gramática, de literatura, elocuencia, historia de España, geografía, matemáticas, teneduría de libros, química (mas que los franceses suelen estudiarla) y los principio de física: y además yo enseño una hora diaria el dibujo lineal a todos ellos aplicándolo a la Arquitectura –usos domésticos– y perspectiva con lo cual adelantan mucho en el otro dibujo a que también asisten al salir los españoles de parte de las clases españolas (que nos partimos entre el señor Mora, Planas, Bosch y yo). Siguen con los franceses en su último año la geometría superior, el álgebra, la física experimental completa y la Filosofía. Esto supuesto he aquí lo que creo conveniente a Rafael. 1º seguiría su latín por vía de repaso con el Sr. Burget porqué veo hace más con el que en la escuela. 2º seguiría el dibujo lineal, teneduría de libros, gramática castellana y composición de cartas de el francés, aritmética y el curso de historia de España con la geografía, esto para el presente año. En el que viene literatura y elocuencia española, geometría, química y física experimental y no le quedaría para adelante más que la filosofía y álgebra superior aunque creo tendría que repasar mucho. Todo esto continuando con una hora de escribir otra de dibujo y la música. Si mi plan no le disgusta a V. es preciso que a vuelta de correo me escriba y que incluya una carta para M. Burget en la que le diga: 1º que por la mala letra de Rafael, su atraso en el castellano y su ningún estilo desea V. que el latín no le absorva lo que más le importa. 2º que siga sus repeticiones pero que deje la clase de latín para trabajar en lo arriba dicho. Conviene lo escriba V. así para que los franceses no crean que yo le he sugerido pensamiento porque si bien han adoptado mi plan de estudios más como no saben salir de su rutina la desfiguran y yo no quiero molestarlos a trueque de que me dejen obrar con los míos. No debo ocultarle que siguiendo V. mi plan Rafael sabrá poco griego pero en su lugar prefiere que sepa el Inglés o el Italiano y ambos idiomas según fuere su aplicación. Recalque V. en su carta que lo que V. desea es escribir castellano materno y si puede ser Química: añado y si puede ser para que parezca que no nos hemos puesto acuerdes. Pero no diga V. esto a M. Burget encargándoselo sino como incidencia porqué extrañaría que le encargue V. tal cosa y no al superior o a mi (en mi carta hábleme francamente).

El dinero 600 se recibió a su tpo. Y estraño no se le dijeran. Luego que recibí su carta quité a Rafael la corneta que solo ha tenido 3 meses y ya sabe medianamente le he obligado a volver la flauta pero si V. no tiene inconveniente le volverá la corneta para que la tañera bien a condición que solo se servirá en recreación o paseo reservando la lección para la flauta (esta es más pesada que aquella, pero él es robusto), así nos valdremos de su afición y sabrá dos instrumentos. Le compraron la corneta cuando yo me fui a vacaciones, no me acuerdo de que yo se lo concediera, le diría acaso que le escribiera a V. pero V. el dijo que yo lo quería, en fin no importa lo dicho antes. Me alegro por el resultado. Mal van esas cosas a España pero creo tocar en su término. Dios lo haga lo conserve que así lo desea. SSS y amigo. BSM. Julián González de Soto».

Julián González de Soto a finals d'any envia una altra carta a Gaspar Cusachs, on li demana si pot facilitar una ocupació a un jove que busca feina.

«Mantelieu, y 16 de diciembre de 1838

Amigo: sin esperar respuesta a mi anterior tomo de nuevo la pluma contra V. para un encargo de que no puedo desprenderme. Un joven que ha hecho buenos estudios en este colegio, hijo de una española y de un francés, de edad de unos 23 años se ve precisado a salir de su patria porqué no tiene de que mantenerse, yo lo he tenido 2 años a mi lado para servirme de amanuense, más como no continuo de procurador ha quedado el de cesante: ya sabe V. que ministro nuevo, nuevos oficiales. Está dispuesto a servir en el Comercio, de vigilante, o bajo cualquiera condición como pueda comer y vestir; es dócil,

cortés y aunque no tiene talentos superiores, tiene buen dictado. Necesita se le trate con firmeza y no le conviene subir de puesto a mayores y tiene de bueno que se humilla y va mejor cuando se le regaña. Vea V. si podrá hallar por ahí un partido cualquiera como sea pronto; porque de todos modos se verá precisado a pasar a esa porque no le queda recurso alguno por acá.

Rafael sigue bueno, los fríos son crudos. Afectos al Sr. Guañabens y espero me responderá con la posible brevedad. Así lo desea su afctmo. Y SS. QBSM. Julián González de Soto.»

Aquesta és la darrera carta d'en Rafael, sense data, que comunica que s'està preparant per fer la seva primera comunió, que tindrà lloc el dia de l'Ascensió.

Montelieu, (sense data)

«Mi querido padre:

Aprovecho del Sr. Solanes para decirle quatro palabras que estoy bueno y no tengo más tiempo, ya lo diré en otra carta que le escribiré.

Expresiones a todos los de casa y V. y mamá tómaselas a su disposición más quiziera que viniera y a la fin de año. Rafael Cusachs.

P.D. No puedo pasar por alto en tan buena noticia veo que se alegrará. El Sr. Plana me está preparando para hacer la primera comunión lo que tendrá lugar el día de la Ascensión. El Sr. Planas le ofrece todos los obsequios.»

NOTES DEL CURS

El 9 de juny de 1838 el superior del col·legi signa un full de les notes d'en Rafael Cusachs, amb un balanç global bastant desigual.

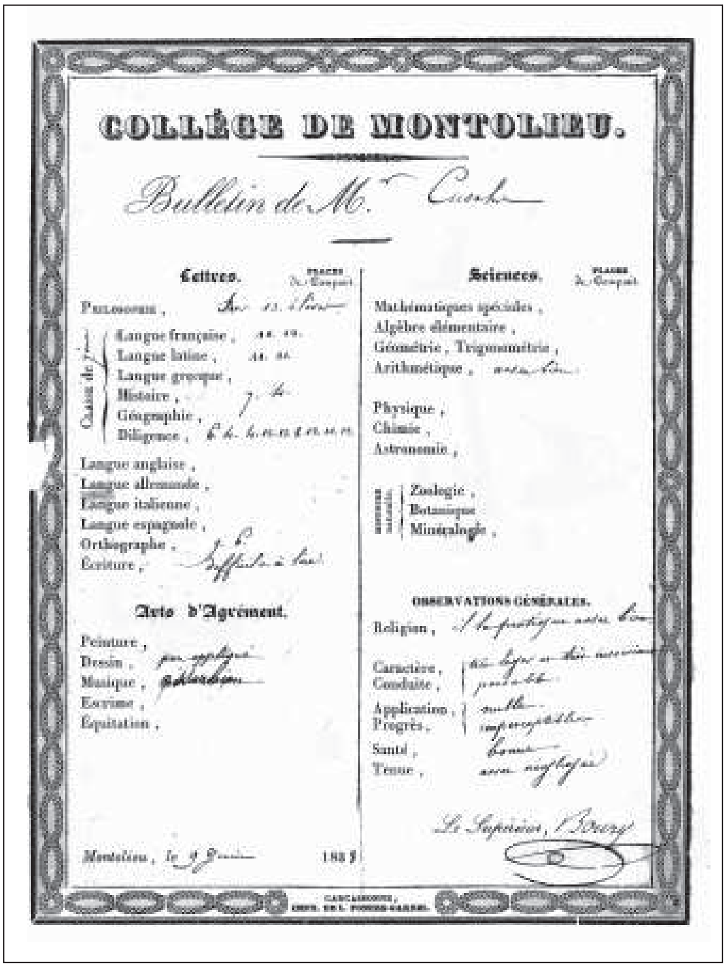
COLLÈGE DE MONTOLIEU.

Bulletin de Mr. Cusachs

Lettres. — Places de Compos.

Philosophie,
Classe de 7me: Langue française, Langue latine, Langue grecque, Histoire, Géographie, Diligence,
Langue anglaise, Langue allemande, Langue italienne, Langue espagnole, Orthographe, Écriture,

Arts d'Agrément.

Peinture, Dessin, Musique, Escrime, Équitation,

Sciences. — Places de Compos.

Mathématiques spéciales, Algèbre élémentaire, Géométrie, Trigonométrie, Arithmétique,
Physique, Chimie, Astronomie,
Zoologie, Botanique, Minéralogie,

OBSERVATIONS GÉNÉRALES.

Religion, Caractère, Conduite, Application, Progrès, Santé, Tenue,

Le Supérieur,

Montolieu, le 9 Juin 1838

CARCASSONNE, IMPR. DE L. POMIES-GARREL.

Notes de l'alumne Rafael Cusachs (1838)

L'apartat de lletres és positiu, si exceptuem l'escriptura que és «difficile à lire». Pel que fa a les arts i, més concretament, al dibuix, se'l considera poc aplicat. Les matemàtiques, les aprova sense problemes. I, quant a les observacions generals, aprova l'assignatura de religió. De caràcter i de conducta molt lleuger, deixat, passable. I, on suspèn, és en aplicació, que és nul·la i de progrés «imperceptible». Però gaudeix de bona salut.

Manuel Cusachs i Corredor

NOTES

1.- MASMM, Baptismes, Llibre núm. 28, foli 186, 16-X-1825.

Per l'octubre del 1993, als *Fulls* núm. 47, Xavier Brullet i Tenas, enginyer industrial mataroní, va analitzar les transformacions de la indústria de Mataró entre els anys 1962, l'any de la gran nevada, i el 1992, trenta anys després.

Novament, l'any 2004, als *Fulls* núm. 78, comentà els canvis de la indústria mataronina la dècada 1992 i 2002 incidint en l'estat i les espectatives de futur del sector industrial de la ciutat.

Avui, passats deu anys més, i coincidint amb la publicació als *Fulls* de dues monografies sobre la indústria mataronina dels anys 1893 i 1913, ens parla de les perspectives de la indústria de Mataró en l'actual moment de crisi.

PERSPECTIVES DE LA INDÚSTRIA DE MATARÓ

En els articles de l'any 1992 i 2002, analitzava des d'una visió personal la situació de la indústria a Mataró, en el sentit d'entendre la indústria com les activitats que produeixen productes.

En aquells articles, hi descrivia la situació del moment i m'atrevia a fer uns pronòstics o expressar les accions a fer per mantenir l'activitat econòmica i, sobretot, industrial a Mataró.

Concretament, en relació amb les conclusions que feia l'any 2002, podem dir que en general la indústria a Mataró ha experimentat un decreixement important. L'any 2002 ja no quedava pràcticament indústria metal·lúrgica i actualment la situació és igual o pitjor.

La indústria química és on era, amb Procter & Gamble com a principal actor que, per sort, ha realitzat importants ampliacions, la qual cosa fa preveure el seu manteniment per bastants anys, i alguns tints que encara mantenen un cert nivell d'activitat; també podem considerar la nova factoria del Pla d'en Boet de la multinacional Hartman (antiga Unitex).

Les arts gràfiques han disminuït el nombre d'indústries i es mantenen les poques que queden amb moltes dificultats.

Tal com comentava l'any 2002, la indústria alimentària té escassa importància i es limita a petites industries semiartesanals.

La construcció és l'activitat que més ha disminuït, si bé a Mataró mai no ha estat una indústria, sinó un servei, i les poques indústries que

Vista de les instal·lacions de l'empresa Procter & Gamble, a la Riera d'Argentona.

Foto: Joan Castellà-MASMM

Fàbrica Vilaseca,
carrer de Capmany.

Foto: Joan Castellà-MASMM

existien, de fabricació de mosaic, bigues, bòbiles, etc., han desaparegut totalment, i ha quedat exclusivament la fabricació de panot que es va traslladar a un polígon industrial de Cabrera de Mar.

Tanmateix, la davallada de la construcció ha aportat un percentatge molt elevat de l'augment de l'atur a Mataró.

Quant a la indústria tèxtil, aquesta es manté a un cert nivell, si bé han tancat algunes fàbriques, realment encara és una part important de la indústria. Tant si són industrials amb confecció pròpia com si dissenyen i fan fabricar a altres països i comercialitzen des de Mataró, al meu entendre, mantenen un acceptable nivell d'activitat. La indústria tèxtil encara és la indústria més important de Mataró, amb tots els sectors auxiliars i complementaris (químic, gràfic, etc.).

Tot i la situació actual, crec que l'activitat industrial és imprescindible per assegurar un equilibri econòmic a Mataró. No som una ciutat turística, tot i que tenim possibilitats de millorar en aquest camp a causa de la bona climatologia que tenim, la platja, el port, el paisatge, etc.

Som una ciutat amb un nivell de serveis regulars, però tampoc és una activitat que pugui omplir el buit de la manca d'indústria. Cal remarcar els esforços de l'Administració en el suport al Tecnocampus i altres centres educatius que segur que són la base d'un major coneixement.

L'esperança de mantenir i augmentar el pes de la indústria a Mataró està en el creixement dels petits tallers de diverses especialitats, que, a causa de la seva estructura, poden mantenir-se i esperar temps millors.

L'altra esperança és l'evolució de la globalització en el sentit que es comença a notar un petit moviment de retorn d'activitats que s'havien deslocalitzat a altres països, principalment a Àsia i Àfrica, a causa dels problemes de lliurament ràpid del producte, el major cost del transport i també les tensions socials que poden créixer als països emergents, sobretot a la Xina.

Tanmateix, haig de confessar que el nivell industrial de Mataró està baixant i no hi ha símptomes propers de millora, les esperances indicades en el paràgraf anterior són més un desig que una realitat clara, perquè la indústria de producció tingui un pes econòmic important a Mataró.

Resumint, el present no és bo i el futur no es veu gaire engrescador per a la indústria a Mataró.

Xaxier Brullet i Tenas

DOCUMENTACIÓ

Entre la premsa periòdica referida a Mataró que el Museu Arxiu conserva, Xavier Alarcón i Campdepadrós va localitzar i transcriure un seguit de vuit articles apareguts l'any 1893 en la revista barcelonina *La Ilustració Catalana*, que fan referència a diverses estades que un dels seus redactors, Luciano García del Real, va fer a Mataró. Pel seu interés els reproduim tot seguit.

L'autor del reportatge descriu la vida de Mataró d'aquell temps, visita indústries i establiments, transcriu les informacions que li donen sobretot els propietaris de les fàbriques i aporta moltes dades sobre l'estat de la indústria mataronina d'aleshores, caracteritzada sobretot per la gran presència del gènere de punt.

Mataró, l'any 1893 és una ciutat molt activa, amb una indústria molt dinàmica que treballa a ple rendiment i que dedica una part important de la producció a l'exportació, sobretot a Cuba i altres mercats d'ultramar.

Però, poc temps després, l'any 1898, el final de la guerra de Cuba representà la pèrdua d'una part important dels mercats americans i el sector industrial entrà en crisi, i van desaparèixer la pràctica totalitat de les fàbriques de teixits. Es mantingué, però, el gènere de punt.

L'Exposició d'Indústries Locals, del juliol de 1911, al Col·legi de Santa Anna, organitzada per l'Associació Professional de Dependents del Comerç i de la Indústria, recentment constituïda a Mataró, demostrà la superació de la crisi colonial.

D'aquesta exposició, el Museu Arxiu publicà el catàleg d'expositors i reproduí diverses postals editades en el núm. 78 dels *FULLS*, data gener 2004. La *Revista Hispano Americana ilustrada*, de Barcelona, per l'agost de 1911, li dedicà un número monogràfic, també molt interessant per al coneixement de la vida ciutadana d'aquell temps, editat en facsímil l'any 1986 per diverses indústries i institucions mataronines.

L'any 1914, amb la guerra europea, s'inicià una nova, però molt curta, època de prosperitat. Però, com diu Joaquim Llovet, la conjuntura produí una ràpida alça dels preus, amb la pèrdua conseqüent del valor adquisitiu de la moneda, cosa que generaria una conflictivitat social durant els anys següents, amb vagues el 1916, el 1917 i el 1918, amb la Guàrdia Civil desplegada per mantenir l'ordre, i detencions de vaguistes en totes elles. Després, l'any 1919, vindria el *lock-out*, el tancament de fàbriques ordenat per la patronal entre el 6 de desembre de 1919 i el 17 de febrer de 1920.

També reproduïm tot seguit un altre article sobre el gènere de punt mataroní publicat a la revista barcelonina *Pequeña Gaceta del régimen local*, pel juliol de 1917, en plena guerra europea, en un número extraordinari dedicat a Mataró que incloïa, també, diversos treballs i reportatges sobre la vida mataronina del moment.

En els articles de la *Ilustració Catalana* s'ha actualitzat parcialment el llenguatge i normalitzat l'ortografia.

En tots dos treballs, s'hi han afegit notes redactades per Manel Salicrú i Puig, que ha tingut la col·laboració de Josep M. Ferrer i Gibert, del Museu del Génere de Punt, i de Joaquim Montserrat i Bartra.

La revista *Pequeña Gaceta de régimen local* inclou diverses fotografies de Mataró a l'època. Algunes vénen reproduïdes en l'apartat Documentació Fotogràfica d'aquest número dels *FULLS*.

VIATGE A MATARÓ

LUCIANO GARCÍA DEL REAL

Editat en vuit articles a la revista barcelonina *La Ilustració Catalana*[1]

PRIMER ARTICLE

La Ilustració Catalana, Núm. 303, (Barcelona, 28 febrer 1893), p. 61-62.

Ullada històrico-pintoresca.–Importància extraordinària de sos gèneres de punt. –Crèdit d'aquesta indústria entre els extrangers. –Visita a las fàbriques. –La de **Marfà**. –La de **Sala i Baladia**. –Maravelles de les mans i de les màquines. – **Minguell i Peradejordi**. –**La Gran Farinera**. –Lo sac del portuguès. –Mangueres. –Motxilles. – **Fradera i Fontrodona**.

Anem per la primera via fèrria d'Espanya, la que uneix Barcelona amb una de ses filles predilectes, la famosa Iluro dels romans, la moderna i molt industriosa Mataró. Les ones del mar moren a nostres peus bona part del camí, i son remor és lo més agradable company de viatge.

Asseguda Mataró a l'extrem de la cordillera que separa el Vallès de la zona marítima, afalagada dolçament pel Mediterrani, descansa en pintoresca serralada, plena de tota mena de fruita, a l'abric dels vents del nord, tenint al davant un horitzó magnífic i una fèrtil explanada decorada amb torres d'alegre aspecte i amb l'amenitat de sa platja, plena d'encís.

Mataró enderrocà las opressores murades romanes[2], i entre els emblemes de son escut, ostenta a la dreta les quatre barres de sang en un camp d'or, i a l'esquerra una mà amb un ram de flors[3]. Aquest avui apareix ple d'ufana amb los rics fruits de la indústria i amb les flors de la cultura. Sembla un barri de Barcelona per lo que hi abundan les bones construccions i per l'aire de la gent, i sa hermosa Riera, en els dies de festa, ens recorda els tipus i l'animació de la Rambla.

No oblida Mataró que és la pàtria d'en Campmany[4] i d'altres homes ilustres, i viu tan entregada a la prosperitat del present i tan esperançada en lo pervindre, que considera que un treball fecund és el millor medi de correspondre als mèrits de sa història, i ha oblidat el vandalisme amb que la tractaren els soldats de Napoleó.

* * *

Arribem a l'actualitat, la que ens representa a Mataró com a industrial de primer ordre. Entre las vàries industries que la enaltexen, la dominant és la dels gèneres de punt. Havia vist numeroses mostres de sa superioritat en gènere tan important, però quan haguí visitat detingudament ses fàbriques, ma admiració arribà a son grau màxim, experimentant un orgull que compendran tots los que sentin amor patri.

Entre altres valioses recomanacions ne duia una per al venerable Pare Gabriel Cardona, vice-rector dels Escolapis[5], i altra per al nostre corresponsal artístic don Josep Vinardell[6], que em serviren molt, cadascú en sa esfera d'acció, per lo que els envio l'expressió de mon agraïment. Vaig preguntar a en Vinardell per les fàbriques principals quan s'oferí a acompanyarme, i em respongué: «No és una, ni son dues, sinó moltes les que tenen gran importància. Si comensa pels gèneres de punt i per les que en fan de tota mena, és precís una visita a les de **Marfà, Sala i Baladia, Nebot d'Antoni Regàs, Minguell i Peradejordi, Cabot, Coll** i altres cinc o sis més, algunes de les quals es dediquen a especialitats que els hi donen gran renom. Mes, si hi ha temps, les que mereixen ser vistes son moltes més. Comencem per la del senyor Marfà, a qui he d'anar a veure per un assumpte meu».

Poc després resseguíem la grandiosa fàbrica de la raó social Fills de Gaietà Marfà, Societat en Comandita[7], qual despatx és a Barcelona. L'edifici és molt agradable per lo escaient, i nou, i sòlid. En sos dos gegantins cossos hi treballen 900 obrers, en sa majoria dones. Moltes se n'emporten una setmanada que no baixa de sis duros; algunes, nou, i de vegadas deu. (I lo que en aquesta, també en les demés fàbriques.) Calculi el lector el benestar, i fins riquesa, que poden adquirir nombroses famílies obreres, les que tingan vàries dones ensinistrades desde criatures en la feina més important d'aquesta fabricació, la que no saben fer els homes, la que solament fan com jo ho he vist aquelles mans fines, llestes, hàbils que acaben i perfeccionen l'obra de la més excelent i costosa maquinària; les que dirigeixen ses dents d'acer que sols obeeixen a son impuls i es deixen amoixar pels seus dits, advertint que amb les mateixes màquines s'hi fan les combinacions de color, i, per dir-ho axí, s'ho dibuixen.

Però seguim la fàbrica. La samarreta és l'objecte principal de sa fabricació, desde la més fina de fil jumel, fins a les de cotó ordinari. Aquelles enginyoses i complicades màquines, les fan per peces. Una el còs, altra, les muscleres, aquesta, la màniga, aquella, el puny, etc., etc.; i totes aquestes parts s'uneixen sense costura i formen un tot, baix les mans de les treballadores. És un espectacle curiosíssim lo de l'animació que regna en les espaioses quadres en que es fà aqueixa feina. En altres hi vegí fer calçotets, mitjons, etc., tot en proporcions extraordinàries. Lo senyor Marfà, que, a pesar de ses moltes ocupacions, tingué l'amabilitat d'acompanyar-me, completà mes impressions amb la precisió amb que accedí a explicar-m'ho tot. Vaig suplicar-li algun dato per a que el lector pogués apreciar per xifres sa importantíssima fabricació, i em digué: «En aquesta fàbrica s'hi consum anyalment 4.000 bales de cotó i s'hi teixeix 20.000 kilos de fil per setmana. S'hi fa 1.000 dotzenes de samarretes cada dia i, a més, 1.800 dotzenes de calçotets i mitjons. No sols ven a Espanya, sinó que exporta a l'extranger i a Ultramar».

La fàbrica està dividida en vàries seccions, independents unes d'altres, il·luminades totes amb llum elèctrica. Lo cotó hi entra en floca i en surt convertit en los gèneros citats, enllestits completament. L'única operació que no es fa en la fàbrica es la de tenyir lo fil. Són molt notables les premses que funcionen en aquesta i altres fábriques, fetes pels constructors de Barcelona, Valls germans.

La força motriu d'aquesta fàbrica arriba a 200 cavalls, però no es indispensable tota. Un dels cossos de l'edifici és destinat al blanqueig i a l'elaboració de mitges. Los senyors Marfà, per a estímul dels seus obrers, han establert premis que consisteixen en l'augment d'una pesseta als que n'arriben a guanyar 20 setmanals; dues a l'arribar a 25, i axís successivament. Amb un procedir tan noble és com se logra l'harmonia del treball i del capital.

Després de felicitar-los i de veure altres fàbriques, no m'extranyà trobar-me en la fonda amb tres fabricants alemanys, als qui em presentà son paisà senyor Klein (de qui m'ocuparé en altra ocasió). Aquells fabricants havien vingut a Mataró a estudiar-hi los progressos de la fabricació de gèneros de punt.

* * *

Vaig estar després en la fàbrica de **Sala i Baladía**[8], també grandiosa, encara que els edificis són menys uniformes, perquè una part és de nova construcció i l'altra d'època anterior. Don Francisco Sala tingué també la deferència d'acompanyar-me. Lo que m'impressionà més fou un immens departament on, amb lo major desembaràs, hi treballaven més de 200 dones, amb les màquines més perfeccionades. Lo número total de treballadores és de 900 a 1.000. Vaig parlar-li d'un important privilegi que té tal fàbrica, i em respongué: «En 1890 l'obtinguerem per perfeccionament en los telers circulars per a fer los llistats. Som introductors de la maquinària de gèneres de punt sense costura a disminució en màquines de gran producció, i tenim algun altre privilegi. Pot apreciar lo progrés que representen sabent que, axí com abans una treballadora no feia més que vuit o deu dotzenes de peces diàries, ara n'arriba a fer 25 dotzenes. Axí és que venem gènere a nacions tan adelantades com Inglaterra i França».

Dels dos cossos separats que formen aquesta gegantina fàbrica, l'un comprèn los teixits, fins i ordinaris, i l'altre los filats i aprestos, mogut tot per una força de 180 cavalls. Hi vaig veure 125

màquines de cosir; però ho fan tan fí, que d'allò no se n'ha de dir costura, sinó soldadura.

Parlàrem del gran caudal que representen los jornals, i em digué: «La llàstima és que, per lo general, no estalvien tot lo que podrien. No obstant, aquí tenim treballadors propietaris, ja que s'han fet la caseta».

Quin cas han de fer aquests, –vaig dir jo– dels que prediquen la nivellació social?

En una de les sales hi havia una senyora d'aspecte distingit, i qual cara vermellenca s'avenia poc amb la blancor dels seus cabells.

«És una inteligent subdirectora de secció, amb qui les treballadores s'entenen per a l'ordre i detalls de la feina, me digué el senyor Sala.

Vaig endur-me'n d'aquesta fàbrica la mateixa impressió que la de l'anterior, i sabent que hi havia a la vora la de **Minguell i Peradejordi**[9], vaig dirigír-m'hi, cridant-me tot seguit l'atenció la gran varietat de gèneres de que elaboren, principalment d'aquells que estan més en les possibilitats de tot lo públic. Vaig seguir dues magnífiques sales de filatura i teixits, admirant en la primera unes màquines de filar de primer ordre, sistema continu. També la maquinària dels teixits és immillorable, i produeix lo més superior i lo més barato. La fàbrica dona feina a 400 obrers, disposant d'una força motriu de 140 cavalls.

Tingué l'atenció d'ensenyar-me-ho tot lo senyor Minguell, expert veterà de la indústria, sobre qual desenrotllo en la comarca li dec interessants datos. La fàbrica consum cada setmana 8.000 kilos de cotó y produheix diariament 500 dotzenes de samarretes i de cinc a sis centes dotzenes de mitges i mitjons. Hi vaig veure tota mena de gèneres de punt. La gran exportació d'aquesta important fàbrica es dirigeix a tots los mercats, tant del país i d'Europa com d'enllà dels mars.

Feien obres en la fàbrica per a engrandir-la, per lo que vaig felicitar al senyor Minguell, ja que tal fet significa molt, desitjant-li, com a sos dignes companys, que continui una prosperitat que tant mereixen.

* * *

Continuaré altre dia més visites a les fàbriques de gèneros de punt, ja que tinc de procurar la varietat en aquestes notes de viatger.

Anarem a veure la gran Farinera Mataronina de **Larroca i Companyia**[10]. La xemeneia sembla un campanar que domina a tot Mataró. Nos rebé molt atentament son encarregat, don Antoni Fontanals i Morató, i examinarem detingudament desde la maquinària, que és dels sistemes Ganz i Daverio, hàbilment combinats, de manera que produeix una porció de classes de farina, fins al superb dipòsit d'aigua amb que compta. Sa màquina de vapor, de 60 cavalls, procedeix dels tallers de la Maquinista. Tot marxa allà amb un ordre i una condícia que encisen, especialment quan lo viatger, enllaça l'espectacle industrial amb lo de la riquesa agrícola de la comarca mataronina, contemplada desde dalt de la Farinera.

Moldran molt? vaig dir al senyor Fontanals al observar lo tragí de sacs i de moliners que hi havía en l'espaiós pati.

«Unes 200 quarteres[11] diariàment, perquè aquí no es treballa sinó de dia. Si treballessim a la nit, doblaríem la feina».

La Farinera Mataronina és de les poques que foren construides exclusivament per a son objecte; l'edifici té una hermosa perspectiva, i en ell, sos fundadors, ho feren tot en gran.

* * *

Viatjant per Portugal me cridà l'atenció a Elvàs un carter, no perquè sa persona tingués res de particular, sinó pel sac de lona en que portava la correspondència, que era fortíssim, sense costura, i igual a altres que havia vist en diferents punts d'Espanya. Al informar-me, vaig saber que procedia d'una fàbrica de Mataró, i que aquesta es distingia per sa especialitat en mangueres de lona, corretges de fil, amb real privilegi exclusiu, i altres articles. Tal recorfd m'empengué cap a l'esmentada fàbrica, que és la de **Fradera, Fontrodona i Companyia**[12]. Aquests senyors accediren a deixar-me-la veure, amb la major amabilitat, i tot seguit admirava la confecció d'uns sacs tan forts i mangueres tan sòlides. També hi vaig veure fer fortes i còmodes motxilles per a l'exèrcit, en virtut de contracte que té la fàbrica, i alguns altres articles, inclosos los sacs ordinaris. Los materials que emplean son varis i sàbiament combinats.

«Gastem, –me digueren– lo cànem d'Espanya, lo lli de Bèlgica i d'Inglaterra, i el iute de Catalunya i de l'extranger».

Quan los hi vaig contar mon record de Portugal, afegiren: «Nostres sacs per a correus los gasten, no sols Espanya i Portugal, sinó també França, Itàlia, la República Argentina, lo Perú, l'Uruguay i altres països. Com podrà veure, no hi ha altra diferència entre els sacs destinats a cada país que la d'ostentar los respectius colors nacionals».

Vaig encaixar amb los senyors Fradera i Fontrodona amb la satisfacció de considerar que sa fàbrica representa altre triomf per a la indústria de la pàtria.

Fins a un altre dia.

SEGON ARTICLE

La Ilustració Catalana, Núm. 304, (Barcelona, 15 març 1893), p. 76-78

Cadascú en son lloc. –La pedra artificial. – Visita a la fàbrica Boada. –Queixes de la IndÚstria i del Comerç. –Lo servei del ferro-carril. –Un prec al senyor Planàs. –Un fabricant filantròpic. –Gèneros de punt econòmics. –**Regàs i Cabot.** – Rosses i morenes. –Los ocells de la fàbrica. – Una obra mestra d'art. –La Verge del Naixement. –Poeta i arxiver. – Visites a l'Ajuntament i a la Caixa d'Ahorros. –Lo fundador. –No estalvien gaire.

Al ressenyar un centre de producció tan important com ha arribat a ser l'antiga Iluro, advertiré (com vaig fer-ho al tractar d'altres) que m'ocupo de les coses amb l'ordre amb que les veig o me les ensenyen, sense cap preferència, i sense atendre a la gradació de sa importància, doncs mai deixo de dar-la a allò que la té; per exemple, diferentes fàbriques de punt, encara que no hagi pogut examinar-les lo primer dia, ni se'n parle per consegüent en lo primer article.

En aquest cas se troben la fabricació de faixes, la de pedra artificial, la d'aiguardents, la de capses, i altres famoses d'eixa ciutat. Sóc ans que tot viatger, i a l'escriure mes impressions haig d'evitar la monotonia com lo qui penetra en país molt variat segueix diferents camins, a fi de veure més variades i complertes les perspectivas.

Portava una visita per a don Salvador Boada, fill i successor d'un dels industrials de major iniciativa i constància en eixa terra on n'hi han tants, lo primer que emprengué a Espanya la fabricació de pedra artificial. Don Geroni Boada era a més un patrici que deixà molt grata memòria contribuí al bé general. Jo el vaig sentir nombrar amb freqüència carinyosament.

La fàbrica està situada junt a la carretera d'Argentona[13] i sa visita es lo mellor passeig que pot dar-se per aquí, perquè forma part d'una hermosa i extensíssima possessió, on alternen lo pla i la muntanya, lo jardí, les vinyes, i una casa-palau de parets, sostres i cúpules multicolors, rublerta d'objectes artístics, entre els quals hi ha una Verge, que tot Mataró coneix, i que es venera en un oratori digne d'imatge de tant mèrit. Des de les finestres d'aqueix primorós palau se descubreix un panorama esplendent, ornat per les blanques cases de la ciutat, cenyit allà pel mar i aquí per la muntanya, que avença a nostra espatlla, i als costats per una vegetació que prova que la riquesa agrícola correspon en eixa zona a la riquesa industrial.

Entrem a la fàbrica. Res més senzill que fer la famosa pedra artificial. La base és de ciment, la pasta es barreja en grans recipients, i després la vessa en uns motllos xapats de ferro. Algun temps després, perfectament seca, resisteix a les martellades i a la intempèrie, i a més de constituir excelent material de construcció, serveix per adorno i decorat.

Lo senyor Boada, que sap sostenir la reputació que alcançà son pare, tingué l'amabilitat d'ensenyar-me després altra interessant fabricació seva, la de granet de marbre; junta fragments de vàries classes, del roig d'Alicant, del groc de Tarragona, del negre de Bèlgica, etc.; i revolts amb la pasta formen al fi eixos mosaics d'aspecte tan agradós i que serveixen per a la fabricació de rajoletes, banyeres, panteons, xemeneies, aigueres, urinaris, safareigs i demés. Igualment fabrica rajoles de mosaic artificial, per lo qual se serveix d'una màquina de vapor. Les rajoles, colocades en uns motllos, passen successivament sota la premsa hidràulica, i per un enginyós procediment, al contacte d'una mola per medi de l'aigua i la sorra, tots los fragments de marbre apareixen iguals a la superficie.

Per últim criden l'atenció les galeries de models i la sala de motllos; formen la primera des dels dibuixos fins als models de més bulto, entre ells magnífiques balaustrades, formant lo conjunt una semblança de tots los estils. Entre la nombrosíssima colecció de motllos n'hi ha de considerable valor artístic. Per cert que, al parlar-me dels transports i de la necessitat d'efectuar diferents viatges, en especial per la línea fèrria de Barcelona, se queixà el senyor Boada, molt justament, del procedir de la empresa, que tant deu a Mataró, i que no atén a sos industrials i comerciants amb la consideració deguda. A molts vaig sentir-los-hi la mateixa queixa.

«No solsament són cars los transports –me digué– sinó que no ens concedeixen abonos ni cap rebaixa pels contínuos viatges que fem, desconeixent la empresa fins sa pròpia conveniència amb sa negativa, perquè viatjaríem molt més si obtinguéssim, per exemple, un abono tant raonable com lo que disfruten los fabricants de Sabadell».

I com eixa queixa es tan motivada, com eloqüent, l'exposem des de les columnes de *La Ilustració* a una intel·ligència tan clara i a una voluntat tan enèrgica com la del gerent d'eixa importantíssima línea.

Vaig despedir-me del senyor Boada, quin caràcter franc i servicial lo fa amic de tots, amb la impressió de que sa indústria i la propietat en que funciona, són de les coses que més mereixen la visita del viatger.

* * *

Me presentaren després a don Joaquím Coll i Regás, que acabava d'arribar d'Andalusia, i a qui tenia desitg de conèixer, no per gerent emprenedor d'una de les principals fàbriques de teixits de punt, sinó com filantrop que ha realitzat en ella una millora altament beneficiosa per a sos obrers.

Homes i dones, tots los que treballen a la fàbrica del **Nebot d'Anton Regàs**[14], percebeixen la quota setmanal de deu pessetes, si observen bona conducta, quan han de fer llit, ja per enfermetat natural, ja per accident, sens altra condició que la de que portin un any de permanència en l'establiment, i que no excedeixi de vint persones lo nombre de les que, a causa d'aquestos mals, tingan de cessar del treball. Un socorro semblant obtenen les obreres casades ans i després de sos parts, amb la condició de que atenguin a sa salut durant aquell període crític, no treballant a la fàbrica. Altre premi dóna el senyor Coll als obrers econòmics o previsors; a tots los seus que tenen compte corrent o llibreta oberta en la Caixa d'Ahorros, los hi abona el sis per cent sobre el capital que en ella acreditin a l'any. Repetim amb l'antic poeta: ‹‹Esto, Inés, ello se alaba; no es menester alaballo››.

Quan lo reputat director de la fàbrica, senyor Mora Fontanils, m'acompanyà a visitar-la, completà l'efecte que portava de ma entrevista amb lo senyor Coll, dient: «Lo mellor és que no ha fet això perquè li agraeixin, ni per evitar disgustos, sinó per impuls de son cor».

La fàbrica és de les construides en gran, i armònicament per a aquest objecte, tenint a l'entrada un jardí. Agradós és veure com prop de sas flors hi passen les morenetes de Mataró, i alguna rossa, qual atractiu se duplica per la gràcia que els hi dóna la salabror de marina.

Ocupa la superfície de la fàbrica i sos anexes 12.580 metres, i dues màquines de vapor, força de 100 cavalls, alimentades per dues calderes de 60 cada una, posen en moviment 600 màquines modernes, que comprenen filats, teixits, confecció, blanqueig, tints i aprestos.

Sé que vostès se dediquen principalment a la fabricació d'articles econòmics i que obtingueren per ells medalla d'or en la Exposició Universal de Barcelona, vaig dirli. Quant produeixen anyalment? «Entre camisetes, elàstics, mitges, calçotets i mitjons, més de 300.000 dotzenes, de les quals 200.000 les exportem a les Antilles, al Centre Amèrica, repúbliques del Plata, Mèxic, Xile, Perú, Filipines, Índia anglesa, Japó, i algun altre país de l'altra part de l'Oceà. Nostres obrers dels dos sexes són 600».

Lo que més m'assombrà fou lo número de variants dintre aquelles classes de poc preu. Amb la perfecció que a Mataró ha alcançat eixa indústria, s'hi fan quasi miracles de baratura.

* * *

Nostre estimat amic, don Eduard Gualba, a qui devem moltes atencions, al saber ma visita a la fàbrica Regàs, guardà per un altre dia l'acompanyar-me a la seva d'aiguardents i licors, tan acreditada, i em digué: «Ara que ja ha vist los gèneres de punt econòmics, es més oportú que vegi algunes fàbriques de les que es dediquen casi exclusivament a las classes superfines, com les de **Cabot i Alabau, Coll i Companyía, Colomer i germans** i **Comas germans**». Com conec a l'Alabau anem tot seguit a la seva. En Cabot es un dels homes més entesos en aquesta mena de fabricació, i té una activitat infatigable que l'assombrarà quan lo vegi tan sapat i alt com una torre. La marca de Cabot i Alabau[15] està registrada per a Espanya i per a Ultramar; son mercat principal és Cuba, i no es valen d'intermediaris, perquè lo mateix Cabot porta allà els seus gèneros; s'embarca molt sovint per a atravessar l'Atlàntic amb tanta frescura com si es fiqués en una barca per a anar d'una banda a l'altra del port de Barcelona.

La fàbrica es nova i la llum hi bat per tots cantons, per lo que no m'extranyà que hi cantassen com ocells gran part de les jovenetes que hi treballen. De ses mans, que manejen lo cotó del país i l'extranger, lo fil d'Escòcia i la seda, neixen camisetes admirables per sa finura, de variades formes i que semblen d'una sola peça. I també mitjes i mitjons. D'aquelles n'hi ha de seda, de cotó i de fil. És clar que es valen de maquinària molt perfeccionada, inclosa la de premsar que es de la casa Valls germans, de Barcelona. Igualment crida l'atenció son motor de vapor, que consta de dues bessones, qual construcció honra els tallers de **Lluch, Roure i, Cia.** de Mataró. Agraheixo molt als senyors Cabot i Alabau la bona estona que vaig passar en sa fàbrica, comtemplant tan precioses elaboracions.

* * *

Anava a continuar mes visites als notables establiments fabrils, quan me vaig trobar amb nostre distingit i modest company don Josep Manent[16], poeta que fa temps ha emmudit després d'obtindre alguns llaors en públics certàmens, i que es arxiver de l'Ajuntament de Mataró.

«No ha vist la meravella artística que tenim a la ciutat?

–Se refereix potser a una estàtua de la Verge, de la qual he sentit parlar amb entusiasme a Verdaguer, entre altres? No m'oblido d'aquestes coses, company, i m'han promès una recomanació per a la casa particular que posseeix aquell tresor.

–Doncs, vingui, anem-hi desseguida».

Poc després s'obria el cambril que la estoja, i em quedava assombrat i dubtant si lo que veia era una viva realitat o una ficció artística. Ne diuen la Verge del Part, i amb dir que de sobte sembla viva i la fusta carn palpitant amb sos rosats colors, amb lo encès rubor d'esposa verge, després del naixement de Jesús, en los primers moments en que el contempla en sos brassos maternals, pot lo lector judicar si mereix lo nom de meravella; la sublim expressió que anima la fesomia de la Verge Mare, se vos queda impresa en l'ànima. Devia estar en una iglésia o en un museu.

«D'on procedeix aquesta obra? vaig preguntar a son propietari.

–D'un artista italià que la vengué a una persona de ma família, farà com un segle».

No ens sabíem deixar d'admirarla, i inspira tanta devoció, que aprofitant nostra visita, arribaren dues piadoses veines pregant que els hi deixessin resar una estona.Venien a demanar a la Verge la gràcia d'un part venturós[17].

* * *

Seguidament m'acompanyà a la Casa de la Ciutat, presentant-me a don Melcior Camin, un dels alcaldes més amables que he conegut, i tan conciliador, com il·lustrat. La casa del comú es molt senyorial; son saló de sessions mereix la visita del viatger, i lo més notable d'ell és un magnífic retrat de la Regent i d'Alfonso XIII degut al pinzell del senyor Cusachs[18].

S'ajuntà amb nosaltres l'actiu secretari don Antoni Valls, i passarem una estona en l'arxiu; un arxiu en tota regla. Ah! senyor Manent; permetim consignar aquí la impressió de lo molt que deu agrair-li Mataró lo haver arreglat tant important dependència, treballant-hi gratuitament una colla d'anys sols per amor al seu país.

Vaig veure en l'arxiu un objecte molt interessant, un model de la fragata de guerra *Nuestra Señora de la Cabeza,* que anà a treure el mapa del estret de Magallanes en 1775; model que estudiaven los alumnes de Nàutica que hi hagué fins fa pocs anys a Mataró[19].

Després visitàrem la Caixa d'Estalvis, que es lo que els andalusos ne diuen una tacita de plata. No he vist edifici més bonic per a aquest objecte. Fou inaugurat en 1887; però Mataró deu des de 1863 lo gran benefici de la Caixa d'Estalvis a don Josep García i Oliver, patrici molt estimat, que morí en 1882. La població, agraida a aquest i altres beneficis, li erigí una estàtua en lo saló d'espera del nou edifici, saló, per cert, preciós, i on los treballadors poden reposar-hi en elegantíssimes cadires.

«Però estalvíen poc amb relació a lo molt que guanyen», –me digué l'alcalde entregant-me un estat demostratiu. Aquí va el resum de 1891:

Saldo de capitals	844.171'92 ptas.
Saldo de interessos	23.931'34 ››
Total a favor dels imponents en 31 de desembre de 1891.	868.103'26 ptas.

TERCER ARTICLE

La Ilustració Catalana, Núm. 305, (Barcelona, 31 març 1893), p. 93-94.

Riquesa agrícola –Les hortes de Mataró –En la de **Nonell i fills** –Lo Bon minyó –La fàbrica de blanquet –Un vell amic extranger –L'aiguacuit –Importància d'aquesta fabricació –Salvament de nàufrecs –Una fàbrica famosa –Faixas i quelcom més –**Coll i**bricació de filats i teixits –**Arenas i Esquerra** –Més samarretes precioses –**Comas germans** –Vestits per a criatures –**Antoni i Joan Sans**.

Mataró és un dels pobles que més se distingeixen en lo conreu de las hortes, de manera que assorteix principalment los mercats de Barcelona i de l'extranger de productes tan necessaris com mongetes tendres, patates, pèsols, fabes, tomàtecs, pebrots, etc., etc...

Nostre il·lustrat amic don Josep Cruxent tingué la bondat d'acompanyar-me una tarda a fer una delitosa passejada per los voltants de la ciutat, amb l'objecte de que em pogués formar idea de tan important riquesa. Me digué: «Aquí no sols afavoreix als terrassans un clima molt bó, sinó també l'emulació amb que procuren sostindre l'antiga fama d'aquestes hortes, procurant-se i conreuant sempre les patates més selectes.

Conec a un hortolà dels que treballen més en gran i amb millor èxit. En sa horta s'hi veurà planters de tot quan se puga desitjar en horticultura. Es don Josep Nonell; sos antepassats ja es distingien per sa competència hortícola, i a ell tothom lo coneix per lo Bon minyó. La noblesa de

son caràcter lo fa un excelent company per a los demés hortolans, als que facilita les varietats que ell ha introduit i millorat».

Entràrem a la horta dels senyors Nonell i fills[20], i vaig veure una pila d'hectàrees dedicades al conreu de plantes per a llevors, qual cullita és tan considerable, que invadeix diferents mercats. Ben conegut és lo magatzem que tenen obert a Barcelona, darrera la plaça de Santa Maria[21], on mai hi falta cap varietat de verdura, per rara que sia, totes procedents de Mataró. Entre les més notables, me cridaren l'atenció les denominades col nana de set setmanes i col de Pasqua, col geganta de Mataró, bròquil primerenc de Santa Teresa, idem primerenc blanc de Sant Andreu, escarola doble rissada, coliflor de Nadal i Quaresma, enciam escaroler, enciam romà, llarc i blanc, pèsols caputxins, idem de banya, i altres.

Los senyors Nonell se dediquen especialment al conreu de planters, sobre tot de tomàtecs, pebrots i albergínies, obtenint-los en estació molt primerenca, per lo que són molt solicitats.

Efectivament, vaig passar una llarga estona, però agradabilíssima, en aquella hermosa, rica i variadíssima horta.

* * *

A la tornada vaig trobar a mon vell amic don Ernest Rechenberg, un entès industrial alemany que ha demostrat afectuosa predilecció per nostre país. Com gerent de la gran fábrica de blanquet[22] amb que compta Mataró, m'invità a visitar-la, anticipant-se amb la major atenció al meu desig. I és molt digne de veure com allí es produeix, ensems que el blanquet tan necessari, lo mini i colors tan usats com lo groc real y el vert muntanya, lo blau de Prússia, vermellons d'imitació, etc., etc. Lo local és molt aprofitat per sa distribució i per sa llum.

«Pot dir-me la producció anyal d'aquesta fábrica» –vaig preguntar-li. «La de uns 500.000 kilos de blanquet, 400.000 de mini i 200.000 dels restants colors».

Seguidament nostre amic lo senyor Gualba s'oferí a ensenyar-me una indústria nova a Mataró, i tan senzilla com important: la fabricació d'aiguacuit. I vaig anar amb tant més gust a la fàbrica (que funciona baix la raó social de **Labori y Cia.**) per quant està situada en lo camp, dominant un hermós paisatge.

Antigament l'aiguacuit sols servia per als fusters ebanistes, per a fer capses de cartró i per a la fabricació de paper; però avui s'emplea per a la clarificació de teixits i en altres usos no menos importants. Axí se comprèn que, ben dirigida, i comptant, com he vist que compten los senyors **Labori i Cia.**, amb gran abundància de primeres matèries, és una indústria que té pervindre.

La fàbrica és moguda a vapor; en son treball pot emplear-s'hi més dones que homes, i sorprèn, sobre tot, l'aspecte de sos vastíssims estenedors a l'aire liure, on penjen y es renoven centenars de kilos de tan útil producte. No oblidaré mai l'amabilitat amb que los gerents se prestaren a ensenyar-m'ho tot. Lo senyor Labori havia adquirit bona reputació com a home de bufet, i ha pogut afegir a aquest títol lo de industrial inteligent.

* * *

Deixem ara per una estona la indústria, de la que tinc encara molt per dir, per a dedicar un record a una de las coses que més legítimament enorgulleixen a Mataró: son Salvament de Nàufregs. Un dels seus fills, tan generós com ric, don Jaume Domingo Barbena, desitjant perpetuar la memòria del seu pare, humil pescador, oferí en son nom a la Societat Espanyola de Salvament de Nàufregs pagar tot lo material necessari per a que funcioni en aquest port[24] una institució tan humanitària. Se construí una barca salva-vides, sistema inenfonsable, anàloga a la que dona a Anglaterra lo millor resultat, construint-la a Barcelona don Miquel Cardona. Les proves s'efectuaren també a Barcelona, constituint-se la societat oficialment en 21 de febrer de 1892. Algunes cases de Mataró pagaren llavors 120 cossos-salvavides que es repartiren a altres tants mariners, i l'Ajuntament per sa part oferí la caseta-estació de salvament (no acabada encara quan la vaig veure) i que tindrá de fondo 27 metres per 7 d'amplada, amb sala de Juntes i quarto de guàrdia[25]. Tindran a més un aparato llença-cordes, dels que la progecten més lluny, o sia a 500 metres.

No conec personalment al senyor Barbena, que era fora del país, però li envío des d'aquestes planes una cordial felicitació per sa generosa iniciativa a la que potser deurà la vida més d'un nàufrag.

* * *

M'acompanyaren més tard a veure la famosa fàbrica de faixes dels senyors **Fills d'Antoni Escubós**[26], faixes per a homes, catalans i andalusos, vascos i gallegos, i fins pels gauxos de Las Pampas. L'edifici es magnífic. Me cridà especialment l'atenció la elaboració de l'estam. La llana hi entre en floca i en surt en peces premsades, tenyides i admirablement acabades. Vaig tenir la sort de trobar-hi a mon antic conegut don Albert Escubós, un fabricant dels que més nos honran per sa instrucció, que posseeix varis idiomes i que ha corregut mig món per a conèixer los mercats.

La principal anomenada d'aqueixa fàbrica procedeix de les faixes; tothom la coneix per

aqueixa denominació, i, no obstant, se distingeix igualment per l'elaboració d'articles de senyora, llanetes i mocadors de llana, d'estam i de cotó. Per cert que sento no recordar lo nom de l'inteligent majordom que els senyors Escubós tenen al davant de dita fàbrica, per la competència que demostrà a l'ensenyar-m'ho tot detingudament.

* * *

Ara va a conèixer un dels noms més acreditats en lo gènere de punt, –me digueren, acompanyant-me a una fàbrica de modesta apariència i que hauria pres per una habitació particular, a no ser la placa metàl·lica que hi ha a la porta i en que s'hi llegeix **Coll i Cia.**[27]

Viu i nerviós, lo senyor Coll, després d'oferir-se amablement a ensenyar-me les finíssimes classes que elabora, algunes molt superiors, me digué, «lo que sento és que encara no ens filin a Espanya les classes de fil que necessitem per a aqueixes samarretes; vegi, es francès i suís, d'Escòcia i de seda, encara que també n'hi ha del país, bastant bó».

Crec, –vaig respondre, –que es tracta d'establir aquesta fabricació, com s'ha fet amb la de l'estam de llana, que abans també l'haviem d'importar de l'extranger. Però aquesta circunstància no empetiteix lo triomf de la indústria mataronina. Seran fetes amb fil estranger, mes los estrangers no poden fer-les tan acabades, tan superiors, com aqueixes. Axí s'explica que, per exemple, a pesar de l'elevada tarifa francesa, passin les de vostès victoriosament la frontera».

Acte seguit m'ensenyà una samarreta preciosíssima per la finura i per l'elegància; los davants brodats amb ramatges de flors; en fi, una peça digna del cos d'una fada. Al preguntar-li per son mercat, va respondrem «avui pot dir-se que tot lo que produeix nostra fàbrica va a parar a una sola casa de Barcelona, la que s'encarrega d'exportar-ho, principalment a Ultramar».

Aquest és un dato que diu molt a favor de la importància de la casa exportadora, però callo son nom, perquè m'han demanat que no el publiqués.

Encara que el gènero de punt predomini, hi ha també a Mataró notables fàbriques de filats i texits de cotó. Vaig visitar la de la senyora **Viuda de Josep Arenas**[28], recordant que és una de les més antiges. Fou fundada en 1790 per don Joan Pau Arenas i Pla, i sempre ha passat de pares a fills.

Amb la major atenció em rebé l'il·lustrat fabricant don Jaume Arenas, que estava ocupat dirigint la reforma i engrandiment de la fàbrica. Hi vaig veure funcionar excelentes màquines continues i fer-hi fils finíssims, especialitat que ha acreditat a la casa. Sos teixits se destinen principalment als estampats,i amb los elements de progrés que vaig notar en aquelles espaioses i ordenades quadres, pot ben distingir-se dita fàbrica en lo esmentat i en altres gèneres.

Hi ha fàbriques importants que es dediquen únicament a la filatura, sent-ne una bona mostra la dels senyors **Viuda i fills de Joaquim Esquerra**[29]. Don Salvador Esquerra, persona tan amable i culta, com entesa en la fabricació, m'ensenyà l'establiment. S'hi fan los filats i retorts[30] tan convenients pel gènero de punt, aplicant-se a les primeres classes, però, especialment, a les segones.

* * *

Se m'oferí ocasió de visitar seguidament la fàbrica de gèneres de punt dels senyors **Comas germans**[31], altra de les acreditades en les classes sobrefines. Hi vaig veure calçotets i samarretes de lo millor, de punt llis i inglès. Usen la llana, el cotó, el fil d'Escòcia i l'estam, i sa maquinària és també de la més avançada. Los senyors Comas són uns joves que pertanyen a la més amable societat mataronina, i tan laboriosos com agradables.

Preguntant per la fàbrica de gèneros de punt que tant se distingeix per sos vestits per a criatures, segons he vist a Barcelona i altres punts, me digueren que és la que funciona baix la raó social **Antoni i Joan Sans**[32], que tenen fàbrica a Calella i Mataró. Se dediquen a la novetat en totes ses manifestacions, en gèneres de punt.

Aviat vaig ser a visitar-la, i a don Antoni Sans, tinent d'alcalde de Mataró, no sols li dec la bona rebuda que era d'esperar de tan reputat fabricant, sinó datos i notícies d'interès sobre la ciutat, los que consignaré altre dia.

Sa fabricació es tan variada i complerta com ben acabada: fan de tot, però principalment se dediquen a fer vestits de criatures i mitges i mitjons de novetat.

QUART ARTICLE

La Ilustració Catalana, Núm. 306, (Barcelona, 15 abril 1893) p. 107-108

Flors i arbres –**Bada** –Importància de la fabricació de licors –*Anís Primer de Maig* –**La Mataronense** –*Castelar i el Dimoniet* –*Anís Colón* –Tallers de fundició i construcció de maquinària **Lluch Roure i Companyia** –**Viuda de Sebastià Font i Companyía** –Fabricació de capses i estutxos –La d'en **Fàbregas** –La de la **Viuda Lluch** –Impremta de les **Filles d'Abadal** – **Colomer Germans** –Mitges i mitjons especials – Articles per a bany –**Petit** –**Narcís Soler**.

Sóc tan afeccionat a las flors, que vaig agraïr molt la idea de mos acompanyants de que dongués un moment d'expansió a l'estudi de la indústria per a visitar un reputat establiment de floricultura i arboricultura.

Està situat al costat de la carretera d'Argentona, junt al convent dels tallers salessians, i sos jardiners són una amable parella que, després d'atendre-us i d'ensenyar-vos detingudament son hermós i ben sortit establiment, encar vos obsequien amb un ram.

Com aquesta mateixa afecció a les flors figura entre les qualitats de la societat mataronina, serveix d'estímul per a que puguin distingir-se i conservar-se'ls que la cultiven com don **Joaquim Bada Oliver**, que axí es diu aquell simpàtic horticultor. Ja m'eren coneguts sos gustos i sa habilitat per los jardins de les cases d'Arenas, Cabot i Alabau, Regàs i altres arreglats per ell; però llavors vaig veure el partit que sa inteligència sapigué treure d'un terreny que havia trobat de secà i que avui apareix esplendent amb la flora més variada i pròpia per a jardins i salons. Amb igual èxit se dedica el senyor Bada a l'arboricultura, formant planters en que hi abunden robustos exemplars[34].

Al regrés trobí a l'amic Gualba, i anarem a veure sa renombrada destileria model per a la fabricació d'anissats i licors. La té en lo camp, i com estavem en plena primavera, encar que el trajecte no l'haguessim fet en carruatge, m'hauria semblat molt agradós[35].

Fa anys que alcançà en nostra pàtria notòria importància la fabricació d'anissats i licors de Mataró, i just és consignar que el pare d'en Gualba, don Anton, fou un dels que la impulsaren amb més encert. De sos anissats han lograt singular fama dues marques l'*Anís Catalá* i l'*Anís Primer de Maig*, aquest principalment. Del *Primer de Maig* ja n'havia probat a Madrid la classe superior, que és molt bona, i a l'advertir-li me digué: «Doncs d'aquest mateix anís ne tinc una altra classe millor, la *extra-fina*».

Se'l beuran los directors de la gran festa dels obrers; però per son gust exquisit pertany a l'aristocràcia, al menys a l'aristocràcia dels anissos, vaig dir després de probar tant deliciós digestiu.

Muntada a la moderna màquina al vapor, amb los aparells perfeccionats, fa entre altres licors, cremes de moka, rom, cacau, taronja, rosa, curaçao, pipermint, anisat de Burdeus, marrasquí de Zara, jamaica, raspail i chartreuse; per cert que la imitació d'eixa última i cèlebre marca forastera mereix menció honorífica. També es dedica a l'aigua naf, fent-lo triple i compost, i en son magatzem no hi falta cap de quants licors de nom se produeixen fora del país, comptant a més amb vins embotellats de les millors bodegues.

* * *

Tractant d'eixa producció devia visitar **La Mataronesa**[36], fàbrica tan acreditada per sos licors com per ses carbòniques en sifons, i que fa a més unes gasoses molt gustoses. Son amable gerent, don Salvador Font, s'esmera lo mateix en la elaboració de licors superfins, que fa temps constitueixen la reputació de la casa, com en procurar-se les millors marques de l'estranger, comuns, fins i espirituosos, cremes i aixarops. En son replè magatzem he vist licors batejats amb noms de nostres personatges; *Castelar* estava al costat del *Dimoniet de Nàpols*. A més conta amb un dipòsit de quants vins de fama es coneixen, igualment del país, que de fora. Lo senyor Font me demostrà que és molt coneixedor d'aquest comerç.

Vaig després estar en altra fàbrica que mereix citar-se, la de la **Viuda de Martínez, Ravell i Jolis**[37], d'ayguardents, licors, aixarops i gaseoses, que es distingeix per la espiritualitat de l'*Anís Colón*.

* * *

Ans de continuar visitant fàbriques, per variar, volguí veure algunes de les notables fundicions de metalls i tallers de maquinària amb que conta Mataró, i en Gualba em digué «ne conec dues molt dignes de sa visita, la de **Lluch, Roure i Companyía**[38] i la de la **Viuda de Sebastià Font i Companyía**[39]. Sé que avui precisament fonen algunes peces importants a can Lluch i Roure».

No vaig necessitar saber més, perquè com me agrada molt veure això, m'hi vaig presentar, logrant-ho desseguida. Ja conexia al senyor Lluch des de Barcelona, per haver sigut un dels caps de taller més inteligents de la Maquinista Terrestre i Marítima, on hi entrà d'aprenent guanyant sis rals de jornal, i amb pocs anys adelantà fins al punt de dirigir lo montatge dels mercats del Born i de Sant Antoni i lo del quartel dels Docks de Madrid, i altra munió de construccions de nota. Estant a la Maquinista montà així mateix tots los ponts de la línia fèrria de Barcelona a Reus, obres tan conegudes que no es necessita alabar-les.

Endemés, concentrant-nos a Mataró, en sa iglésia de Santa Maria hi ha una proba de com se sap treballar en lo taller fundició de **Lluch, Roure i Companyía**, acoblant lo gust artístic amb una gran solidesa: aquesta prova és la hermosa reixa que tanca la capella del Sagrament, obra feta per encàrrec del bisbe doctor Català.

Se fa i s'adoba en dit taller tota mena de maquinària; també s'hi confecciona projectes i pressupostos i s'hi construeix màquines i calderes de vapor, premses hidràuliques, bombes, transmissions per cables, corretges i engranatges, etc.

Vaig visitar seguidament los tallers de fundició, construcció i reparació de màquines que funcionen

baix la raó social de **Viuda de Sebastiá Font i Companyia**, dels quals n'han eixit també treballs de importància, màquines de vapor, bombes, sínies, molins de vent per a l'elevació d'aigues, premses hidràuliques i de cargol, amb palanca senzilla, múltiple i d'engranatge per a l'elaboració de pastes, vi, oli; màquines de serrar i treballar fusta, molins fariners i de xocolata, cortadors, etc., i per últim, transmissions i quant se relaciona amb los rams de fundició i de manyà. Lo taller està molt ben muntat, per lo qual vaig felicitar a don Salvador Font i Verdaguer, un dels gerents que m'acompanyà en la visita.

Bé necessita Mataró fundicions i tallers com los dos citats per lo creixent desenrotllo de ses indústries, que no es cas que hagin d'anar a buscar a fòra lo que a casa poden tenir.

* * *

Heus aquí una altra indústria mataronina que mereix molt honrosa menció: la fabricació de capses ordinàries i de luxe i d'estoigs.

No tenia idea de sa importància i gran mèrit fins que vaig entrar a la primera a que m'acompanyaren, la de don **Antoni Fàbregas**[40]. Fou fundada en 1880 i s'ha desenrotllat en la proporció de la prosperitat que ha adquirit en aquests últims anys la indústria del gènere de punt.

Vaig passar una agradable estona mentres lo senyor Fàbregas i el seu fill tingueren l'amabilitat d'ensenyar-me, detall per detall, tots los d'aquesta curiosa fabricació que comprèn la capsa ordinària i la de tot luxe i los més primorosos estoigs. A Dosrius hi té altra fàbrica que es dedica a la secció de les classes més fines de confiteria, perfumeria, farmàcia i joieria.

Amb senzilles i enginyoses màquines i per medi de treballadores molt llestes, vaig veure-hi fer capses per a gèneres de punt, camiseria, corbatineria, etc., perfectament acabades, i mostruaris de les més fines, de tanta varietat com gust.

«Sols sento, –me deia el senyor Fàbregas, –vèurem precisat a portar d'Alemànya los materials per a cubrir les de gran luxe, perquè encara en nostre país no se'n fa. Precisament la especialitat d'aquesta fàbrica és l'elaboració d'aqueixes classes de luxe i de fantasia».

Vaig visitar a continuació la fàbrica de capses de la senyora **Viuda de Joseph Lluch**[41], situada a la Riera. M'havien dit, que dit establiment tenia molt gust en la confecció, encara que no treballés molt en gran, i que, a més, la casa tenia representacions d'importància, com la dels carbons francesos de la *Grand Combe*, i la de botons de nacre alemanys i austríacs. Aquell carbó és bastant apreciat i se'n consum molt, no sols a Mataró, sinó en altres pobles de la costa. Lo admirable de tal casa és que porti tot lo pes de son gobern un jove d'uns vint anys, don Gaspar Lluch, reposat i senyut com un vell, formal i inteligent tot ser-ho, digne hereu de son pare.

Vaig encaixar-hi cordialment, i a més de sa fàbrica, vaig veure sa elegant botiga d'objectes d'escriptori, que és sucursal de la acreditada imprenta d'Horta, a la que un altre dia dedicaré un record.

Ja en aquest punt la cortesia i mon deber m'empenyeren a entrar en altre establiment que hi ha a quatre passes, a saludar a les senyores **Filles d'Abadal**[42], de qual excel·lent imprenta han sortit a llum obres com lo *Código civil de España* i el *Derecho civil de Cataluña* de Puig Samper i Maynar. Fou fundada aquesta imprenta en 1740 i sos gerents són propietaris d'una numerosa galeria d'obres dramàtiques catalanes. Entre sos impresos d'actualitat me cridaren l'atenció los bonics programes a varies tintes de la festa major de Mataró, i los dels balls de societats importants, de les quals m'ocuparé en altre capítol. També imprimeix *El Cronista*[43]. Anexa a la impremta, les senyores filles d'Abadal tenen una botiga tan ben assortida com les més conegudes de sa mena a Barcelona; un petit món d'objectes de regal, articles d'escriptori, dibuix i pintura, etc., amb l'especialitat d'uns llibres ratllats que acrediten regularment dit establiment.

* * *

«Continuem amb lo gènero de punt, –me digué mon company, –que encara li queden per a veure no poques fàbriques importants. Per exemple la de **Colomer germans**[44]. És especial per a mitges, fent les classes més fines i sobressortints, però també es distingeixen en altre gènero, incloent-hi les classes més ordinàries».

Molt aviat vaig comprovar la veritat d'aquesta opinió davant del preciós mostruari de mitges de seda, de fil i de cotó que vaig veure en aquella fàbrica. Si en portaven, no serian millors les de les primceses de *les mil i una nits*. Ben merescuda, doncs, tenien la meva felicitació los senyors Colomer.

Los senyors Colomer germans tenian abans compte en participació en la casa Successors de Fabra i Portabella.

Al sortir vaig preguntar: «On viu en Petit, lo fabricant especialista dels articles de punt per a banys, a qui he sentit alabar molt en los magatzems de Barcelona i Valencia per les condicions i baratura d'aquests articles tan sol·licitats en sent a l'estiu?

En lo carrer d'Amàlia. La fábrica de don **Joseph Petit**[45], a més d'acreditar-se en això, també fa samarretes, moltes mitges i mitjons i altres gèneros».

Quan vaig entrar-hi a examinar-los, vaig veure que eren en varietat infinita i tots de colors. Lo senyor Petit me rebé molt afectuosament, i va dir-me: «No faig res en blanc».

Mon company m'insinuà que encara em faltava visitar una altra fàbrica molt especial per a mitges i mitjons, la de don **Narcís Soler**[46].

És una fàbrica nova, remontada últimament i, entre els varis articles a que es dedica, dóna la preferència als esmentats, sent molt esmerada la confecció de ses mitges i mitjons, tant en la classe fina com en la ordinària.

Però aquest article ja es massa llarg.

Aixís, doncs, fins al capítol següent.

CINQUÉ ARTICLE

La Ilustració Catalana, Núm. 307, (Barcelona, 30 abril 1893) p. 125-126

No alemany, sinó francès, molt francès –Les societats recreatives i instructives –Lo **Fènix** –Lo **Centre Lliberal** –Lo ball en la **Nova Constància** –Lo **Casino Mercantil** –Lo **Centre Catòlic** –Conferències –Altra indústria molt important –La **Guarnimentera** de Mataró –Fàbriques notables –Una nota literària –Armilles-garibaldines –**Ramis i Julià** –Banyeria d'en **Carbonell** –Les lones –Fins a un altre dia.

Altra vegada tinguí ocasió de citar a don August Klein[47], a propòsit del testimoni que donen los estrangers de la superioritat de la fabricació mataronina en lo gènere de punt. Estranger és també el senyor Klein, però no alemany, com equivocadament suposava i escriguí a causa de son apellido, sinó francès i molt francès, i en los deu anys que porta d'establert a Mataró, amb la cordialitat de son tracte i amb los medis auxiliars que aporta a nostra indústria, pot dir-se que ha adquirit carta de naturalesa entre nosaltres. Se troba al front d'una casa de comissions i representacions per a facilitar als fabricants màquines, fils i quants accessoris necessiten, com agulles, platines, etc,. etc., lo mateix per la maquinària de teixits que per la de filats; de manera que, sens que hagin de molestar-se en demanar-los a fòra, tot seguit que els desitgen, los tenen a casa.

«Troyes –me digué el senyor Klein– és una de les ciutats de l'estranger que major fama havia alcançat en eixos gèneres de punt. No obstant, dies enrera estigué a Mataró un fabricant de Troyes i plè d'admiració, me confessà que ells no arriben a lo que aquí es fà».

Prenguí nota d'eixa confessió d'inferioritat, i després m'acompanyaren a veure un important establiment de tintoreria, lo de **Vicens Matas**[48], on nombrosos fabricants porten sos gèneres i que està a l'altura que es requereix. Té el senyor Matas un hereu molt atent i competent i des d'aquí li envio el record que es mereix.

* * *

Algunes societats m'invitaren galantment a visitar-les i anar a sos balls i altres cultes distraccions, i dec ja correspondre-hi des de *La Ilustració,* per a alternar amenament amb la indústria.

Si no estic equivocat, la més antiga és **Lo Fènix**[49], una societat senyoril, fins a cert punt. Allí em conduí en Vinardell, i entrant al gran saló on hi han les taules de billar, me digué: «Lo taco és la única distracció d'alguns fabricants, que aquí passan los pocs moments que tenen de descans, perquè per a ells lo dia hauria de ser de més de vint-i-quatre hores».

Consta el Fènix de dos pisos i amples locals, alguns d'ells molt ben decorats, com és lo saló d'espectacles; en lo de lectura s'hi troben quasi totes les publicacions d'importància. Va fer-me els honors de la casa el senyor Herrera, son afectuós president.

Tot seguit me presentaren al *Centre Lliberal*[50]. Si bé son nom indica que ha influit en sa fundació una idea política, no vaig notar exclusivisme de cap manera en lo tracte de la societat que allí concorre, una societat verament demòcrata, on alternen lo propietari i el menestral, lo ric i lo pobre amb familiar franquesa.

«Aquí no tenim luxe, –me digué son il·lustrat president don M. Roca, al acompanyar-me per totes les dependències, –perquè no el necessitem per a atraure a nostres nombrosos amics. Es basta un decorat senzill i un excel·lent cafè».

No obstant, disposen també d'un còmodo i espaiós local en lo centre de la Riera i d'elements que l'acrediten com societat molt apreciada i culta.

Després vaig acceptar la invitació que em féu la **Nova Constància**[51] per a assistir a un de sos celebrats balls en son teatre. Volia veure l'espectacle de les boniques obreres vestides de festa, perquè havia sentit ponderar i fins criticar son boato, son excessiu luxe. Però en honor de la veritat, sia que, per regla general, vestien amb bastant gust, sia que m'haguessen informat exageradament, no em semblà pas massa luxosa la

roba que duien, amb raríssimes excepcions, sent exacte que fossen obreres totes, com m'asseguraren. També cridà m'atenció l'ordre i la compostura que hi havia en lo ball, fent-me recordar los de la societat Romea, de Barcelona. Amb igual franquesa vaig manifestar ma opinió a don Pere Cunillera, l'obsequiós president de la Nova Constància. Disposa aquesta societat d'un gran local de dos pisos, a la Rambla de Mataró.

Lo **Casino Mercantil**[52] reuneix en ses sales i en son bonic teatre del carrer de Bonaire a una part del comerç mataroní, alguns fabricants i no pocs obrers. Igualment dona balls molt lluïts, segons m'han dit. Vaig sentir no poguer presenciar-ne algun; però vaig oferir a son digne president don Jaume Adan i a son simpàtic secretari don Manel Mauri Colon procurar complaure'ls l'any vinent, si Déu vol. Per cert que mereix menció d'honor lo servei de son cafè i el teló de son teatre.

Anàrem al **Centre Catòlic**[53], una de les societats més nombroses i que s'ocupa de la instrucció ans que de l'esplai. Amb això queda explicat lo que val i significa. Ocupa un edifici quasi monumental. Los socis de mèrit hi donen conferències i lliçons ben concorregudes.

* * *

Les pells. Vet quí altra indústria molt important a Mataró. Cap escritor que la estudie podria prescindir de dedicar-hi un record. Aviat continuaré amb lo gènere de punt i altres. He visitat fàbriques que treballen amb gran superioritat l'importantíssim gènere de *guarnimentera*[54] i les soles; les citaré per l'ordre amb que les vaig veure: la de **Josep Cruxent**[55], la de **Salvador Joan Fabré**[56] i la de **Valentí Mandri y fill**[57]. La guarnimentera seva es distingeix per la resistència, la flexibilitat i finura. Així no m'extranya que la sol·licitin de per tot arreu. Lo secret està en la constància i fermesa del procediment per a elaborar-les.

Després vaig veure també la fàbrica de la **Viuda i filla de Cuadrada**[58], que s'acrediten amb varies classes, i hi ha altres fàbriques notables.

A propòsit d'eixes visites vaig a contar un fet personal, per lo que ve a desmentir la opinió de molts companys de ploma, de que els industrials no llegeixen a causa de que no tenen temps per fer-ho.

Tothom sap que la gran majoria dels fabricants de pells treballen tant com sos obrers, dant-los-hi exemple en tan laboriosa ocupació.

A l'arribar a les portes del senyor Fabré, per a qui no portava cap recomanació, sortí a obrir un homenàs com una torre; sota sa brusa i son honrós davantal de treball se percibí una persona distingida. Vaig entregar-li ma targeta, i tan bon punt la llegí, me donà la mà amb viu afecte, dient: «Ben vingut sia a ma casa l'autor de *La Marquesa de Campoalegre*!».

No poguí menys de revelar ma sorpresa, contestant: «Me creia que ja ningú es recordava d'eixa novela, que vaig publicar fa onze anys.

Doncs la conservo i l'he llegida quatre vegades, i mes germanes lo menos dues vegades.

–Caramba, quina afició.

–En la *Ilustració* d'en Tasso la llegírem.

–Me plau hagi sigut en aquesta, perquè la *Ilustració Cubana*, que después la reproduí en forma de llibre, per regalar-la a sos suscriptors, me mutilà alguns capítols per a reduir ses pàgines a nombre precís de plecs. Així fou major lo disgust que em causà, que no pas l'honor que tractà de fer-me».

* * *

Ara vingui vostè a una fàbrica de gènere de punt que en sa classe és única a Mataró, la de **Ramis i Julià**[59].

Quína és sa especialitat?

La d'armilles per a l'exèrcit. Treballen amb llana i amb cotó, i singularment amb llana fan unes garibaldines per a senyores, cavallers i nens, de lo millor i econòmic.

Era molt prop, al carrer Nou, i els senyors Ramis i Julià, de la manera més atenta, m'ensenyaren sa interessant fabricació en tots sos detalls. Saben combinar les mescles de llana i cotó per a donar al gènero major resistència i també major vista.

Després mon acompanyant me conduí a altra important fàbrica, la de **Joaquím Carbonell**[60], dient-me: «A la d'en Petit vegé vostè el gènere per banys tot amb color; però a can Carbonell s'hi fa de color i blanc».

Quan vaig entrar, no solament vaig veure eixa classe ben acabada, sinó que feien igualment camisetes des de la superior a la més barata, i mitges, aquestes principalment de les de preus regulars i baixos, lo mateix amb color que blancs.

Vaig felicitar pel mèrit de l'elaboració al senyor Carbonell, que tingué l'amabilitat d'acompanyar-me, i tot seguit nos dirigírem a una antiga fàbrica de lones.

* * *

Se tracta de la de **J. Fonrodona i Cia**,[61] fundada l'any 1804 i que començà per la fabricació a mà fins que en 1862 la muntaren a vapor. Los telers mecànics són dels més probats en aquest gènere, i les fortes lones que elaboren per a veles de barco, carro i botiges, etc.; han donat a aquesta casa una gran reputació.

L'atent jove don Joan C. Fontrodona, va dir-me: «En aqueixa fàbrica mai hi ha huelga; la gent

treballa molt tranquila, desitjant continuar aixís. Consumim de 14 a 16 caixes de cotó cada mes, d'uns 87 kilos cada caixa, i uns 1.500 kilos de fil, també cada mes».

Les lones les fan ja de cotó sol, ja de fil sol, ja de fil i cotó; aquestes barrejes s'anomenen cotonies.

Tots los telers són mecànics, i en la mateixa fàbrica s'hi blanqueja el cotó.

Fins al capítol següent.

SISÈ ARTICLE

La Ilustració Catalana, Núm. 308, (Barcelona, 30 abril 1893)

La parroquial –Les Santes –L'Asil de vells –La caritat a Mataró –A la *blanca Paloma* –La xacolata de **can Massuet** –L'afició a la bicicleta –Dos círcols –La salut amb lo velocípedo –Societat escollida –Record d'un ball de trajos

La Iglésia de Santa Maria té un magnífic presbiteri, tot barroc, i adornat amb quadros de Muntanya, i la capella dels Dolors ve a ser un museu de Viladomat, ja que tant en sa volta, com en ses parets s'hi pot admirar numeroses obres de son pinzell famós. Llàstima que no sia més artística la fatxada d'aquesta noble iglésia.

Lo sentiment religiós està molt arrelat en la massa general de la població; venera a ses santes patrones Juliana i Semproniana, màrtirs del temps dels romans, i quan celebra sa festa, per allà en lo fort de l'estiu, ho fa amb tanta pompa i animació, que passa per una de les mellors de Catalunya.

Mereixen especial esment lo tabernacle i l'urna de plata que surten allavores en la professó, amb quatre baixos relleus que representen la vida i martiri de les Santes. Lo tabernacle és propietat de la família Camín[62].

Actualment s'està brodant per a la festa un tàlem[63], qual valor no baixarà de 1.200 duros, –me digué nostre amic senyor Manent. Lo més propi de la solemnitat d'aquell dia és la missa de les Santes, composta per un ilustre fill de Mataró, mossèn Blanch, que la escrigué a l'edat de vint anys, i que hauria tingut prou amb tal composició de tal obra per a alcansar just renom entre els que s'han dedicat en aquest segle a la música religiosa.

També la caritat és nota distintiva en los mataronins. No oblidaré la impressió que em produí la visita a l'Asil de vells, anomenat **Les Germanetes**, en lo camí del cementiri. Lo fundà don Anton Cabanelles, qual busto es veu a l'entrada, i, mort tan noble patrici, segueix l'Asil sostingut per la ciutat. Y que pulcre i delitós que és![64]

* * *

«Vol veure la *Paloma Blanca*? –me pregunten. Tot seguit, perquè aquest nom m'atrau.

És la marca de fàbrica de **Fité Germans**[65], fàbrica de blanquet, mini, groc real, vernissos, pintures preparades a l'oli i aigues destilades. Han sabut acreditar-se en uns i altres rams i, singularment, per sa especialitat en pintures preparades a l'oli, en pasta.

Quan hi anarem, vaig observar que els senyors Fité tenen en local apart quatre alambics dels més a la moderna per a la destilació d'aigua naf [66] i de roses, i que poden competir en classes i en preus amb les millors destileries, arribant sa producció a uns 180 mil kilos anyals. Exporten a tota Espanya i Ultramar. Fan, a més, l'anomenat groc real, molt sol·licitat pels blanquers.

Los senyors Fité s'avingueren atentament a ensenyar-me'l, i al demanar-los-hi algun dato sobre sa producció me respongueren: «La de blanquet i mini és d'uns 800 mil kilos anyals».

Al entornar-nos-en, vaig preguntar a mon company per can Massuet.

«És de les cases més conegudes per sa fabricació de xocolata i comerç de productes del país i ultramarins, –respongué– la raó social és **Viuda i fills de J. Andreu i Novell**[67].

Precisament per sa xocolata n'he sentit parlar a Barcelona, puix, per més que n'hi tenim moltes fàbriques i grans, conec famílies i botigues que no poden prescindir de la d'aqueixa casa mataronina. Son crèdit me mogué a tastar-la; no crec que es fes millor per als gerònims, que foren los frares de gust més exquisit i de paladar més exigent.

Me presentà al senyors Andreu Novell, joves de tracte agradable, a un dels quals havia conegut en la casa banca d'Arnús, i aviat vaig poguer apreciar lo crèdit de ses xocolates a l'entrar en sa modesta fàbrica; lo secret està sota la pallofa de sos excel·lents cacaus i s'explica per l'elaboració metòdica i no precipitada, amb elements purs i sense trafica.

Me digueren que hi hà altra fábrica bastant coneguda baix lo lema de *La fama de Catalunya*, i dirigida per don Francisco Pérez, successor de Lloveras. Ja procuraré visitar-la una altra vegada.

* * *

Ara he d'enterar als lectors de l'extremada afició a la biblicleta que s'ha desenrotllat entre els joves i fins en los que ja no ho són tant de Mataró.

En menos d'un any s'han fundat dos círcols de velocipedistas, quan abans amb prou feines arribaven a una dotzena los aficionats.

Consignaré el record d'un i altre per l'ordre amb que vaig rebre les invitacions per a visitar-los; lo **Club Pedal Mataroní**[68] disposa d'un local envejable com centre recreatiu, i en mig de la Riera, és dir, en la Rambla de Mataró, amb salons ben espaiosos en que s'hi trova tot l'arsenal que a competència proporcionan los millors constructors de velocípedes. Quan disposin d'una pista tan espaiosa com la que projecten, res faltarà l'objecte que allí reuneix a sa animada concurrència, formada principalment per coneguts industrials i fabricants.

Axís vaig manifestar-ho a don Lluís Lavergue i a don August Klein, que són sos amables president i vice-president i que han tingut ocasió de conèixer les més famoses societats extrangeres d'aquesta mena.

Després vaig visitar lo **Club mataroní de velocipedistes**[69], situat en la plaça de Cuba. Al saber que son president és un company nostre en la premsa i distingit advocat de Mataró, don Antoni Viada, vaig afanyar-me a preguntar-li l'origen de sa viva afició velocipèdica.

«És que li dec la salut, va respondre'm. Me trobava malalt, però molt, sense gana i avorrit; i no solament m'avorria jo, inquietant a ma família, sinó que avorria fins als metges, que no sabien què fer-se de mi. A un d'ells li acudí aconsellar-me lo velocípede; me vaig dar amb ardiment a aquest exercici de moda, i... al cap de poc temps ja no necessitava metges ni medicines. Per lo que tinc lo gust de presentar-li a mon amic don Francisco Fontrodona, reputat enginyer de mines i vice-president de nostra societat, i a son secretari, lo jove fabricant senyor Esquerra, los quals confirmaran quant dic en pro dels incalculables beneficis que reporta lo ús de la bicicleta.

Axò ho digué de la manera més alegre, recorrent lo superb escenari a on amb tota amplitut s'exercitavan, com ho fan cada tarda, una munió de mataronins dels que poden divertir-se.

No sols es molt espayis lo local, sinó que està decorat amb certa esplendidesa, i en ses taules s'hi trova les principals publicacions que tracten d'aqueix esport. Lo club mataroní té 85 socis.

Si tots los velocipedistes de Mataró se posen d'acord (com ja es tracta) per a la construcció d'un velòdrom com ho demana lo crexent desenrotllo d'aqueixa afició, no els hi faltarà res per a reunir elements de primer ordre.

* * *

Per altra part, en aquesta població, lo que se'n diu societat selecta, A la que donan tò algunes families aristocràtiques, de tant en tant sap recordar al foraster les festes de la societat més lluïda de Barcelona.

Donya Concepció Fonrodona, viuda de Palau (home dels que millor record han deixat a Mataró per ses qualitats de particular i d'alcalde administrador, i a qui havia tingut la honra de tractar, semblant-me mentida que la mort se l'endugués en la plenitut d'una vida exuberant), dita noble senyora, que participa del gust que tenia son marit per les arts i per quant revela distinció, donà en aquella casa del carrer del Palau[70], que ve a ser un petit museu amb finestres gòtiques, un ball de trajos que recorda los més celebrats en los anals de l'elegància barcelonina, una d'aqueixas festes que serveixen per a revifar lo comerç, per a deixar un etern record en les jovensanes parelles que hi lluiren son bell aire, i per a estrènyer los llassos de l'amistat entre una munió de famílies, unides ja per la identitat de sa existència i aspiracions.

Hi hagué en aquell ball l'acert de que hi predominessin esplèndidament nostres trajos regionals més característics, mentres los pares anavan vestits d'etiqueta. Li dedico aquestes ratlles per a que son exemple serveixi per a escampar l'afició a festes tan útils i cultes, i acabo demanant perdó a donya Amàlia Palau, la pubilleta, per revelar que, segons m'han dit, estigué molt encisadora amb son trajo d'andalussa.

Y ara fins al capítol següent.

SETÈ ARTICLE

La Ilustració Catalana, Núm. 309, (Barcelona,1893)

Visita als Escolapis –Los PP. Godó i Cardona –La iglésia –Lo monetari –La Escolania –Dibuix –Importància del comerç mataroní –Cereals –Olis –**Bransuela i Esperalba** –Los emparedats **Colomer** –Mitges i mitjons de **Ponsa Germans** –**Vueltas d'Escapa** –A la presó! –Un taller de marmolista –**Inpremta Horta** –Premsa memorable –**Serra** –Cas estraordinari per a un dentista –Los calsats de **Isidro Pou**.

Anem als Escolapis, que bé mereixen un record los que dirigexen lo Colegi de Mataró, fundat en 1737, encara que sian molt coneguts los beneficis de sa ensenyansa a tot arreu. Sant Josep de

Calasanç fundà la benemèrita institució amb lo lema de Pietat i Lletres, i continua sent tan fidelment obeit com ho demostra la munió d'homes ilustres que durant vàries generacions han sortit de les aules que regenten los PP. Escolapis. Per això són tan fondes les arrels que tenen en lo país.

«Per a donar-n'hi una idea n'hi ha prou amb dir-li que desde el dia de la fundació del Col·legi ve desempenyant sense interrupció dues, tres i quatre escoles de 1.ª i 2.ª ensenyança (aquesta última agregada a l'Institut provincial de Barcelona) i que diversament, segons los temps, fan sucursal de la Facultat de Filosofia de Cervera, en qual cèlebre universitat tingueren valor acadèmic los cursos d'ensenyança filosòfica que aquí es daven i ensems Establiment lliure municipal de Segona Ensenyança, Escola de Nàutica, etc.»

Axís me parlava nostre amic lo bondadós pare don Gabriel Cardona[71] al resseguir les espaioses aules de l'antic edifici, després d'haver-me presentat al digníssim P. Rector, don Francisco Godó, que també tingué l'atenció d'acompanya-me.

No em sorprengué que disposin d'un bon Museu d'Història Natural i d'instruments de Física, de Topografia i de Meteorologia, i una col·lecció admirable de mapes, esferes, cons geomètrics, caixes taquimètriques, un bon gimnasi, etc.; etc.; perquè saben molt bé lo que amb tals elements se completa les lliçons teòriques, i el tal Col·legi, amb una solicitud i un zel que arriba fins al sacrifici, atén a tot quant avui se necessita per a donar una instrucció sòlida i profitosa.

Es digna d'esment la iglésia amb son sumptuós altar major. Al cor s'hi sentia un concert de veus infantils.

És la *Escolania de Montserrat de Santa Anna*, me digué el P. Godó, creada per a dar més lluiment a les festes de la iglésia i del col·legi. També va a cantar a altres iglésies. No té múmero fixo d'individuos, però mai baixan de vint. Son alumnos externs del Col·legi, triats al començament de curs, previ consentiment de ses famílies. Los que tenen disposició, hi tenen un bon començament de carrera per a la música. A l'efecte, es divideixen en quatre categories: 1.ª, aspirants; 2.ª, coristes; 3.ª caps de cor i 4.ª solistes.

La biblioteca conté més de 10.000 volums, i a més una rica i numerosa colecció numismàtica. Moltes de tals monedes demostren la importància de l'antiga Iluro, i han sigut trobades totes en son terme[72].

Té muntada el col·legi una secció especial dedicada a una ensenyança mercantil complerta; i també mereix una menció honorífica per sa direcció i avenços l'escola de dibuix en totes ses seccions. I no perquè sia el mestre nostre amic don Josep Vinardell[73] hem de privar-nos de revelar al públic l'alta impressió que ens produí tal escola.

Després vaig visitar lo conegut Col·legi de Valldemia, que avui està dirigit per los Germans Maristes. La vista del Col·legi la publicàrem en un dels números anteriors. Altre dia en parlarèm.

* * *

És natural que on la indústria està tan florexent, també el comerç ha de tenir bastanta importància i comptar amb nombrosos i ben proveïts magatzems. Vaig veure'n un dels muntats més al engròs per a lo comerç de grans i farines; lo de don **Josep Bransuela**, en lo carrer de la Mercè. I vaig tindre una satisfacció al conèixer-lo, al saber que el senyor Bransuela és dels pocs que deuen exclusivament a son treball i a sa inteligència la posició tan considerada que ocupen, havent-hi pujat desde el no res. En aquell magatzem mai hi falten les millors classes del país i de l'extranger.

Al parlar de la reputació dels olis d'aquesta comarca, mon company me feu anar al carrer de Sant Antoni, al magatzem de don **Antoni Esperalba**, i em digué: «És molt conegut per la superioritat i varietat de les classes que n'expèn».

Lo senyor Esperalba, a més d'aquest important comerç, exerceix també, a l'engròs, lo de sabons i cereals, havent-se conquistat en uns i altres una gran reputació.

A proposta de mon company anàrem a prendre un emparedat de llimó en la mateixa fàbrica, que és la conegudíssima botiga de don **Hermenegild Colomer**, molt acreditada en aqueixa classe de bolados, i situada en lo carrer de Sant Joan, recomenada també per ses excelents xocolates.

* * *

Més tard vaig visitar la important fàbrica de gèneres de punt dels senyors **Ponsa germans**[74], admirant l'excel·lent i variadíssim mostruari de mitjons que els ha valgut una reputació envejable en aquest gènere. De tal fàbrica n'ixen classes finíssimes, distingint-se per sa especialitat de mitges i mitjons de fil jumel per a criatures.

Seguidament vaig visitar la fabricació de vueltas de punt, altra especialitat en que es distingeix don **Enric Escapa**[75], gènere de punt inglès molt acabat, i la fàbrica de gènero també de punt, molt reputada per cert, de don **Emili Aranyó**[76].

Lo senyor Cruxent m'acompanyà a la presó (no alarmar-se), tenint nostre ilustrat amic la oportuna idea de que comprobés quants pocs delinqüents té d'haver-hi en una comarca tan rica i tan poblada i laboriosa. És una presó buida, i sumament neta.

Per recomanació d'altre amic vaig visitar un taller de marmolista, taller a l'altura dels bons, lo

de don **Salvador López**[77], situat en lo carrer de Barcelona. De tal escultor es obra un bonic i senzill monument que havia admirat al cementiri, panteó pagat per l'Ajuntament per a enterrar-hi a les víctimes de la guerra civil, de quan los carlins atacaren a Mataró.

Lo senyor López és ben digne d'esment per sos treballs en màrmol, per son gust exquisit en les làpides i ornamentació de les xemeneies. És un en que només s'hi veu los millors materials del país I de l'extranger. Ben merescuda, doncs, tenia ma felicitació i encoratjament.

La imprenta d'**Horta**[78] es també digna d'un bon record. De ses premses han sortit obres tan primoroses com la història d'*Iluro*[79]. Lo senyor Horta posseeix una premsa procedent de la casa Didot, de París, introduida a Catalunya per don Joaquím Verdaguer en 1828. Segons una làpida commemorativa que l'acompanya, dita premsa fou la primera de sa classe que vingué a eixa terra.

* * *

Vaig veure un important taller de serrar fusta (amb sucursal a Barcelona): lo dels senyors **Fornaguera i Massuet**[80]. Posseeixen una potent maquinària a tal objecte, i es dediquen especialment a la construcció de caixes d'embalatge, baguls i mundos. Envien caixes, no sols a Barcelona, sinó a València, Alacant, etcètera, per a embalar taronges, panses i altra fruita.

Un dia em cridà l'atenció en la Riera un grup de dones que anava corejant les exclamacions de satisfacció d'una comare que portaven al mig. «Gracies a Déu i a n'aquest home!» deia tapant-se amb lo mocador la boca.

Vaig preguntar de què es tractava, i una de la colla em respongué:

«És que acaben de treure-li de la barra set ossos que no la deixaven menjar i la martiritzaven».

I dient-m'ho signava a la propera plaça de Santa Anna, a un pis en qual balcó hi havia aquest lletrero: **Francisco Roig, cirurgià dentista**.

I per més que jo no necessitava ses habilitats, volguí anar a saludar-lo.

Lo senyor Roig, que és un dentista molt simpàtic, m'explicà aquell cas realment extraordinari, i afegí que major feina li havia donat, feia poc temps, un cas de necrosis o càries de la barra inferior d'una persona molt coneguda, amb la sort d'haver-la operada sense tindre que efectuar la ressecció d'aquella.

* * *

En mon article anterior parlava del ball donat ultimament per la senyora viuda de Palau; doncs bé, aviat vaig poguer notar una proba de la utilitat d'aqueixes festes a l'examinar la fabricació de calçat d'**Isidro Pou**, que té a Mataró dos importants establiments d'aquest article, dels quals lo de la Riera està muntat com los més elegants de Barcelona.

Quan admirava la varietat de son assortit de calçat de senyora, botines, polaques de satí brodat, etc., etc., lo senyor Pou me digué:

«Hem fet molts parells per a los dos balls que donà donya Concepció, per Carnaval i per Pasqua, advertint que aqueixa varietat en les botines de luxe, que a vostè tant li crida l'atenció es deguda a que algunes senyoretes m'indicaven la forma i els detalls, contribuïnt axís a fer lo mostruari més bonic».

Seguidament m'ensenyà l'assortit de calçat d'estiu, de vedell levant, tan còmode com lleuger i escaient, i diverses classes d'altre calçat per a abdós sexes i per a tots temps, amb models perfectament acabats, ja de pell de foca, fondo vedell, búfal, etcètera, demostrant lo molt que pot acreditar-se en tan indispensable article un industrial de sa inteligència i laboriositat.

* * *

I ara fins a un altre dia, en que em despediré de Mataró, de camí cap a Arenys de Mar.

Després d'estudiar aqueixa important i hermosa població, me proposo ficar-me cap a l'interior, si a Déu plau, fins a Igualada i Capellades.

VUITÈ ARTICLE

La Ilustració Catalana, Núm. 310 (Barcelona,1893)

La fàbrica de **Baladía i Sala** –Lo degà dels vapors mataronins –Despido dels amics mataronins –Records literaris –Lo vi de Mataró –Una indústria que deuria establir-se.

Abans de despedir-me de Mataró, he de pagar tribut a una de les manifestacions més importants de la indústria d'aquesta ciutat, a la gran fábrica de teixits que funciona al capdevall del carrer de Sant Agustí, amb la raó social de **Baladia i Sala**[81], i té son domicili a Barcelona, Ronda de Sant Pere, 56 i 58.

Sa importància és deguda no tan sols a lo grandiós de son edifici i a la bondat de sos productes, sinó també a lo que representa en la història de la indústria mataronina, ja que l'actual raó social és successora de la Busqueta i Sala, que l'any 1840 va aixecar a Mataró la primera fàbrica

de vapor per al filat, teixit i blanqueig del cotó[82]. Los senyors Baladia i Sala han vingut dedicant-se constantment a la fabricació del teixit de gènero blanc, classe doble mitjà, del que foren los primers introductors a Espanya i que fou generalment conegut durant molts anys amb lo nom de Busquetes, nom amb que se'l distingeix encara en moltes províncies; això sol prova l'èxit d'aquesta fabricació, quals manufactures s'escampan per tot lo regne, conservant son nom especial i sa reputació, que daten de mig segle enrera. Ben guanyades deuen tenir les recompenses que els hi han otorgat en diferents concursos i exposicions, en alguna de las quals han conquistat la medalla d'or.

Per fer-se càrrec de lo que és aquesta fàbrica, bastarà dir que en l'actualitat hi funcionen uns setze mil fusos i 350 telers, als que donen moviment tres màquines de vapor, que desarrollen una força de tres-cents cavalls; que sa producció anual és d'uns quatre-cents cinquanta mil kilos de fil i unes cinquanta mil peces, que es col·loquen totes dins la península ibèrica, ja que el gruix del gènero no és a propòsit per exportar-lo a altres paisos. En quant al número de sos operaris, són uns 450 que hi guanyen jornals ben regulars, ja que la retribució de son treball importa cada setmana més de set mil pessetas.

Felicitem als senyors Baladia i Sala per lo bé que saben sostenir lo crèdit de sa fabricació, i al dedicar-los aquest record saludem en son establiment al degà dels vapors mataronins.

* * *

Té Mataró el seu Ensanx, que va efectuar-se amb arreglo a un projecte de l'enginyer don Melcior de Palau, que el trassà en colaboració amb l'arquitecte Cabanyes, i que comprèn alguns passeigs[83]. Palau és fill de Mataró i honra a sa pàtria com literat i com home de ciència, com la honran igualment en aquest doble concepte los germans don Terenci i don Silví Thós i Codina[84]. Recordo la notable obra de l'últim *El agua en la tierra* que, encara que desde el primer moment revela sa gran competència com enginyer de mines, a mi m'encisa principalment perquè en ses descripcions hi batega la inspiració del poeta, sempre identificada amb la veritat.

I ara diré adéu a la famosa Iluro, a la industriosa Mataró, als nombrosos amics i coneguts que he anomenat en ma resenya i a altres quals obsequioses atencions no podré olvidar, entre ells persones tan considerades com don Emili de Sisternes, qual antiga i magnífica casa dóna nom a un carrer[85], i que entre els records de son passat conserva armadures i armes dignes d'un museu; don Manuel de Bofarull i de Franch, qui sap a lo que l'obliga son ilustre nom, i entre qual amable família vaig recordar a la millor societat barcelonina fins pel gust realment artístic amb que té decorada sa casa; don Marian Andreu, nostre amic a qual ilustració devem datos interessants; don Josep Antoni Rabella, a qui recordo per l'afabilitat del seu caràcter i per sa competència en les arts; don Casimir Boter de Torras, propietari molt coneixedor del país i qui em donà importants notícies sobre l'estat de l'agricultura i de la producció vinícola; i altres quals noms no conec. Si Déu vol, l'any vinent tornaré a veure'ls.

I a propòsit d'aqueixa producció, just és dedicar un record a l'excel·lent vi de la comarca mataronina; en general és quelcom dolç, però de bastant cos, venent-se'n molta part a Mataró meteix, tan pur com ho deixen endevinar los bons colors de la classe treballadora.

Despedint-me també de la indústria, diré que és llàstima que la del vidre i mig cristall no tinga avui a Mataró l'importància que la féu famosa en altre temps. Unes coses cauen i altres s'axequen; és la llei de la vida. Tal vegada hi tornarà a adquirir preponderància dita indústria, perquè la qualitat segueix sent bona.

«És llàstima també, me digué nostre distingit company, don Terenci Thós, que havent-hi aquí una indústria de tan excepcional importància, com és lo gènere de punt, no s'estableix entre nosaltres fàbriques de botons de nacre, suficients per nostre gran consum, evitant que s'hagi d'importar de l'estranger la major part d'aquells botons».

APENDICIFORMES[86]

Article publicat a la revista *Pequeña Gaceta del régimen local*[87]

GÉNERO DE PUNTO

La fabricación de género de punto constituye la característica industrial de la ciudad de Mataró. Sus producciones, adquirido tienen renombre y fama mundial, luchando victoriosamente con la competencia y rivalidad que oponen otros centros de producción.

Cesó el telar a mano: pasó al archivo. Con la perfección de las máquinas, con el empleo de las baterías, rectilíneos y Cottons, empezó el gran desarrollo de esta industria, tipo, que tanto ha contribuído al esplendor y a la vitalidad de Mataró.

Antes de la tremenda crisis, que ocasionó la pérdida de nuestro imperio colonial, empleábase un contingente superior a 5.000 obreros de ambos sexos, desplegando la mujer una habilidad extraordinaria, admirable, en las distintas manipulaciones de la industria.

La fabricación necesitaba procurarse nuevos mercados, invadirlos e imponerse en ellos, para resarcirse del daño sufrido, cuando se perdieron Cuba y Filipinas.

El dilema consiste en esto: invadir o ser anulados. Es la lucha eterna en todo. El genio industrial, la audacia, la agresividad, si es preciso, para imponerse, para absorber toda la influencia de nuestros contrincantes.

A una crisis económica, la fuerza de la voluntad, el grande imperio de sí mismo y la ardidez, se sobreponen; deviene franca reacción, sucede la beligerancia y, finalmente, triunfa, en igualdad de circunstancias, el que tiene más confianza en su propio valer y en sus esfuerzos. Y la victoria se consolida con una virtud rarísima: la perseverancia.

Es la gran virtud de los mataroneses: por esto la fabricación de su pueblo ha triunfado.

Debíamos recoger esta pulsación predominante de Mataró. Sólo nos resta publicar, por orden alfabético, sin privilegios ni distinciones, la relación de los industriales que, a este ramo de la producción nacional, dedican sus energías y sus empeños:

Emilio Arañó.[88]
José Cabot.[89]
Colomer Hermanos.[90]
Antonio Coll.[91]
Joaquín Carbonell.[92]
Emilio Cabot.[93]
Jaime Carrau.[94]
Ramón Domingo.[95]
Enrique Escapa.[96]
Fonts, Coll y Clavell.[97]
Fontdevila y Torras.[98]
Antonio Gasol.[99]
Gasau y Pratdepadua.[100]
Jaime Imbern.[101]

S. Juliá Ginestá.[102]
Hijos de Marfá, S. en C.[103]
Antonio Martí Deas.[104]
Viuda Mingell y Cia.[105]
Martí Pascual.[106]
Juan Novellas.[107]
Juan Ordeig, S. en C.[108]
Ribas y Julià.[109]
Ribas y Maseras.[110]
Juan Ramos.[111]
J. Viladevall.[112]
José Vilatersana.[113]

Una gran industria, cuando su vigor es inmenso, da motivo a crear y desarrollarse otras industrias complementarias. Eso ocurrió, como forzasamente debía ser, en la ciudad de Mataró.

La industria del género de punto, precisaba de máquinas especiales, y vino la casa Klein[114] a construirlas y repararlas.

Se requerían grandes centros de fundición y la vemos practicada entre otras, por las casas Font y Verdaguer[115], y Roura y Bombardó[116].

El envoltorio exigía la produción de papel y cajas: y aquí están las casas Hijos de A. Fábregas[117], Maurí y Cia.[118] y Viladevall[119].

Y la población aumenta y las construcciones de viviendas se imponen y adquieren mayor valor el suelo y las fincas urbanas. Y se precisan luego otras industrias que se establecen también, que adquieren expansión igualmente. Ejemplos: la fábrica de pastas alimenticias de Francisco Palomer[120], las de licores de J. Martínez Regás[121] y E. Gualba[122], la variedad de cooperativas de consumo, para suprimir el agente intermediario, tales como la *Cooperativa Mataronesa*[123] y el *Horno Cooperativo*[124].

La población no coge en sus antiguos moldes y los muros se arrasan y se ensancha la vialidad y la fuerza expansiva de las ciudades, entonces, convida a pensar en aquellas obras de embellecimiento y de comodidad que admiramos en las grandes urbes y la reflexión y el método o sistema convidan a especular en los grandes principios de la economía pública o social para que sea perdurable el bienestar de la ciudad.

NOTES:

1.- *La Ilustració Catalana* va ésser una revista gràfica editada a Barcelona del 1880 al 1894, primer amb caràcter desenal i després quinzenal, i posteriorment, en una segona època, entre l'any 1903 i 1917, amb periodicitat setmanal.

L'any 1883 l'adquirí Francesc Matheu i Fornells, fill de mataronins, que en va ésser director.

Va publicar molts extraordinaris, entre els quals destaca el dedicat a l'Exposició del 1888.

Gran Enciclopèdia Catalana i informació de Pere Tió.

2.- Les muralles mataronines, que s'enderrocaren a partir de 1846, no eren pas romanes, eren del segle XVI.

3.- Tradicionalment s'ha interpretat que la mà de l'escut de Mataró, duu un ram de mata, no pas de flors.

4.- No saben a quin Campmany o Capmany es refereix.

L'apartat «Mataronins notables» que figura a la monografia *Mataró, dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, de l'historiador Joaquim Llovet, (Mataró, 2000), p. 591-600, no inclou cap mataroní d'aquests cognoms.

5.- Gabriel Cardona i Sala (Mataró, 1831-1897). Fill d'una família industrial mataronina, va professar a l'Escola Pia l'any 1848. Resideix al col·legi de Santa Anna de Mataró entre els anys 1854-1866. És rector dels col·legis de Balaguer (1854) i d'Igualada (1872). Torna a Mataró l'any 1875, on ensenya matemàtiques, ciències i geografia. En aquesta darrera època cuida i amplia la col·lecció de monedes del col·legi, iniciada pel pare Josep Rius, L'any 1883 participà en la fundació de l'Associació Artístico-Arqueològica de Mataró. Veure Joan Florenza i Parés, «El Pare Gabriel Cardona i Sala (1831- 1897)», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 59, (Mataró, octubre, 1997).

6.- Josep Vinardell i Rovira (Mataró, 1851-1918). Va ésser el pintor mataroní més destacat de les últimes décades del segle XIX i dels primers anys del segle XX. A Mataró era cridat per a qualsevol qüestió artística, però per damunt de tot, se l'identificava com a excel·lent professor de dibuix i pintura. Es dedicà també a la fotografia. Fou el primer director del Museu Municipal de Mataró.

Dades extretes d'un treball inèdit de Pere Tió, que es publicarà properament als nostres *Fulls*.

7,- Els edificis de la fàbrica Marfà són els que encara existeixen al Camí Ral, tram aleshores dit del Ravalet, cantonada al carrer de Jorge Juan.

L'empresa, iniciada el 1851 a les Figueretes, i sempre propietat de la família Marfà, seguí la seva activitat fins als anys setanta del passat segle. El 1893 era la fàbrica més important de Mataró.

La documentació de la indústria és dipositada al Museu Arxiu de Santa Maria.

Una part dels edificis de la fàbrica, remodelats, seran aviat la seu del Museu del Gènere de Punt.

8.- La fàbrica Sala i Baladia era possiblement al carrer de la Unió, cantonada a la plaça de Cuba, en l'edifici construït per Aleix Baulenas l'any 1850.

Francesc Costa i Oller, *Mataró liberal, 1820-1856*, (Mataró, 1985), p. 176.

9.- No sabem on era la fábrica Minguell i Peradejordi. El reportatge indica que era propera a la de l'empresa Sala i Baladia. Això fa pensar que potser era també als edificis de l'antiga fàbrica Baulenas, al carrer d'Iluro, tocant al carrer de la Unió, o potser al carrer de Sant Joaquim, al lloc on més tard hi hauria la fàbrica de can Ramon Domingo.

10.- La farinera Larroca i Companyia ocupava les naus del carrer de Biada que després foren utilitzades per l'empresa Fàbregas i de Caralt S.A., que fabricava tota mena de paper. Fa poc temps s'han desmuntat i protegit per a ésser muntades de nou en un altre indret.

11.- La quartera era una mesura de grans, que a Barcelona equivalia a 69,52 litres. Es subdividia en dotze quartans i el quartà tenia quatre picotins.

Diccionari Català-Valencià-Balear, (Palma de Mallorca, 1959).

12.- No sabem amb exactitud on era la fàbrica Fradera, Fontrodona i Companyia. Però és possible que estigués situada al Ravalet, ara Camí Ral, davant mateix de can Marfà.

13.- La fàbrica de can Boada era situada a la carretera d'Argentona, en l'espai delimitat per la Via Europa, plaça de Granollers i l'Avinguda Puig i Cadafalch.

La casa-palau, restaurada, propietat de l'Ajuntament de Mataró, és avui l'estatge del Gremi de Constructors de Mataró i Comarca.

14.- L'empresa Nebot d'Antoni Regàs era successora de l'empresa creada per Antoni Regàs i Borrell (1752-1837), enginyer que va inventar una màquina de filar, al carrer d'en Moles, núm. 9.

Fou continuada successivament pel seu nebot Felicià Regàs i Artigas, el fill d'aquest Antoni Regàs i Anglada, i per Francesc de Paula Regàs, nebot de l'anterior.

La fàbrica del carrer d'en Moles es va traslladar l'any 1876 al carrer d'Unió, cantonada a la plaça de Cuba, i després a uns edificis de nova planta al carrer de la Mercè -actualment Camí Ral, cantonada avinguda Recoder- amb un cós amb façana al carrer de Churruca.

Entre els anys 1882 i 1889 l'empresa gira amb el nom de Nebot d'Antoni Regàs, ja que era propietat i la dirigia Joaquim Coll i Regàs, que morí el 1904. A la mort de Joaquim Coll es subhastà la fàbrica.

La propietat de la finca i dels edificis quedà, però, de la família Regàs. Amb el temps esdevindria Casarramona i Coll S.A.

Els edificis de la fàbrica s'enderrocaren recentment i en el seu lloc es construïren edificis d'habitatges.

La casa Coll i Regàs del carrer d'Argentona (1898), obra important de l'arquitecte mataroní Josep Puig i Cadafalch, va ésser construïda pel propietari de la fàbrica.

J. M. Ferrer, «Coll i Regàs», *Butlletí*, Museu del Génere de Punt, Num. 16, (Mataró, abril, 2006).

15.- Francesc Cabot va iniciar l'empresa l'any 1853.

La denominació social canvià diverses vegades per l'entrada i sortida de nous socis. Entre 1887 i 1893 va ésser Cabot i Alabau. Amb el temps, seria Josep Cabot i Barba i després Comercial Transatlàntica S.A..

La fàbrica era situada al capdavall del carrer de Churruca, núms. 88-102. L'edifici principal, amb dues naus, planta baixa i planta pis, va ésser construït el 1889 d'acord amb el projecte redactat per l'enginyer mataroní Eduard Culla. Més tard, l'any 1897, s'hi afegí una planta segon pis, projectada per Josep Puig i Cadafalch. I el 1918 es construí un nou edifici projectat per l'arquitecte Lluís Gallifa i Grenzner.

En la construcció de l'edifici principal, va intervenir-hi l'empresa Lluch, Roure i Cia, del carrer de Gravina, que elaborà tots els elements metàl·lics.

J. M. Ferrer, *Butlletí*, Museu del Génere de Punt, Núm. 26, (Mataró, desembre 2009).

La fundició Roure va construir també la màquina de vapor de l'empresa, com indica el treball que publiquem.

Actualment una de les naus, cantonada Plaça de l'Estació carrer de Churruca, és propietat municipal i es dedica a fins culturals.

16.- Josep Manén va ésser arxiver de Mataró des del 1870. Va escriure *Relació breu dels succesos de cada dia*, publicada per Francesc Costa, l'any 1988, en que de manera de crònica va descriue l'actualitat mataronina dels anys de la primera república i les carlinades.

L'any 1911 va ésser secretari de la comissió que va organitzar l'exposició d'Indústries Locals de Mataró.

17.- No tenim dades concretes d'aquesta Mare de Déu. Però a la col·lecció de goigs del nostre Museu Arxiu es conserva un exemplar dels *Gozos a la Virgen Maria nuestra madre y señora de Belén*, venerada a la casa de Joan Bta. Campané, que podem datar de la segona meitat del segle XIX.

Pel Nadal de 1958 la Caixa d'Estalvis de Mataró el va publicar en facsímil incorporant una nota extreta del llibre *Viage a Mataró en ferrocarril*, de Joan Amich (1849), que transcrivim «retrocedamos dejándonos caer a la calle de Santa Maria, porque tendremos lugar a ver en la casa núm. 46, propia de D. Juan Bautista Campané, una preciosa imagen de Ntra. Sra. de Belén, que si bien bastaria para formar un elogio de ella, decir que es obra maestra del célebre autor granadino D. Diego de Mena ...»

És ben possible que sigui la Mare de Déu esmentada en l'article, tot i que, en aquest cas, no coincideixen les dades de l'autor,

Donant per bona aquesta identificació, no coneixem cap altra dada de la imatge, ni sabem si encara existeix.

18.- La tela representant la reina regent Maria Cristina i el rei Alfons XIII, presidí el saló de sessions fins al 1931. Ara és al Museu de Mataró.

19.- El model de fragata és avui al Museu Marítim de Barcelona.

Cristina Ferrés i Puigvert, «Notícia de l'Arxiu municipal de Mataró». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, Núm. 14, (Mataró, juliol 1982). Joaquim Llovet, «La maqueta de la fragata de guerra de l'antiga escola de nàutica de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, Núm. 82, (Mataró, abril 2005).

20.- L'horta Bonminyó és avui totalment edificada. Ocupava l'actual plaça d'Occitània i carrers de l'entorn.

21.- Es refereix a la plaça de Santa Maria del Mar.

22.- No sabem on era la fàbrica de blanquet de Mataró.

23.- L'«aiguacuit» era a l'aleshores a la carretera d'Argentona, ara avinguda Puig i Cadafalch, a Cerdanyola. Es va enderrocar quan es va formar l'actual parc de Cerdanyola.

24.- Mataró, a l'època, no tenia port. Però la platja en feia funcions. Per això es feia servir el nom.

25.- La caseta estació de Salvament de Nàufrags era al capdevall del carrer de Sant Antoni, baixant a mà esquerra, cantonada al carrer de Sant Felicià, ara Avinguda del Maresme.

26.- La fàbrica Fills d'Antoni Escubós, dita les Faixes, ocupava unes grans naus entre el carrer de Pinzón, ara Avinguda del Maresme, i el carrer de la Mercè, després Camí Ral.

Els edificis de la fàbrica van ésser convertits l'any 1918 en caserna, ús que continuà fins als anys seixanta del segle XX.

Suprimida la caserna i adquirida la finca, per la Caixa d'Estalvis mataronina, s'enderrocaren els edificis i s'hi formà l'Avinguda Jaume Recoder (1965).

27.- No sabem on era la fàbrica Coll i Cia. Es pot suposar, però, que podia estar en els edificis del carrer de la Mercè, actualment Camí Ral, cantonada Avinguda Recoder. Veure nota núm. 14.

28.- El vapor de ca l'Arenas ocupava l'interior de l'illa de cases entre els carrers de Lepant i Churruca.

L'empresa Arenas perdurà fins a la crisi derivada de la guerra colonial del 1898.

Els seus edificis, que encara existeixen actualment, foren ocupats per la indústria de paper Fills d'Antonio Fàbregas S.A., empresa que fou activa fins a la primera dècada de l'actual segle, i que fabricava tota mena de paper i capses per a la indústria tèxtil.

29.- L'empresa Esquerra era al carrer de Sant Agustí, núm. 52. Joaquim Esquerra havia fundat l'empresa el 1841 en una casa del carrer de Sant Francesc de Paula. Després va treballar en una part del Vapor Mataró, carrers de Sant Joan, interior fins a Sant Pere i cantonada al carrer de Sant Onofre, ara Avinguda del Maresme.

L'any 1853 va construir la fàbrica del carrer de Sant Agustí, al capdavall del carrer, mà esquerra, tocant al vapor Busqueta i Sala.

COSTA, *Mataró liberal*, p. 184-186.

Cessà la seva activitat a partir de la crisi posterior al desastre colonial del 1898.

30.- Fil retorçat a dos caps, tant en l'ordit, com en la trama, i que era molt fort.

Diccionari Català-Valencià-Balear, (Palma de Mallorca, 1959).

31.- No hem pogut documentar on era la fàbrica Comas germans.

Tot i amb això el recorregut del reportatge fa suposar que podria haver estat a la part baixa del carrer de Sant Agustí.

32.- La fàbrica Antoni i Joan Sans era situada al carrer de Sant Agustí, núm. 44.

33.- Antoni Sans va ésser alcalde de Mataró.

34.- L'empresa Bada, de totes les empreses relacionades en el *Viatge a Mataró* que transcrivim, és l'única que és activa en l'actualitat.

35.- La destil·leria Gualba era en terme d'Argentona, a l'antiga carretera de Mataró a Argentona, més propera a la riera que l'actual, davant de can Saborit.

La botiga i el despatx eren al carrer de Santa Teresa, núm. 30. L'empresa va ésser fundada el 1840, amb el nom de La Industrial Catalana de Mataró.

Revista Hispano Americana Ilustrada, núm. 107, (Barcelona, agost 1911).

36.- La fàbrica de la Mataronesa era en unes naus interiors del Camí Ral, tram aleshores conegut com a carrer de la Mercè, amb accés des del Camí Ral i el carrer de Cuba.

37.- Fundada el 1808, l'any 1916 va ésser fàbrica J. Martínez Regàs. Era al Camí Ral tocant a les Escaletes. Els alambins eren situats en la planta baixa d'una casa del carrer de Sant Joan.

Revista Hispano Americana Ilustrada, núm. 107, (Barcelona, agost 1911).

38.- Can Roure s'inicià l'any 1886 com a Lluch Roure i Cia, al carrer de Sant Josep Oriol, núm. 23, continuant una foneria establerta l'any 1848.

A principis del segle XX es traslladà al carrer de Gravina, a unes naus que ocupaven l'interior del pati d'illa. Amb el trasllat la raó social es convertí en Roure Bombardó i Cia. Feia treball de foneria i construcció mecànica, com forns i serres.

Amb el nom de Tallers Roure treballà fins al 1984. Fabricava maquinària tèxtil amb la marca *Alarona*.

[J.M.FERRER], «Talleres J. Roure», *Butlletí*, Museu del Género de Punt, Núm. 5, (Mataró, agost 2002).

39.- La foneria de can Font va iniciar els seus treballs a Vilassar el 1830. Després es va traslladar a Mataró, a unes cases del Camí Ral, en el tram dit aleshores de Tras Santa Anna, davant del col·legi de Santa Anna. A inicis del segle XX construí de nova planta uns grans edificis al carrer de la Cooperativa i ronda de Barceló.

Va treballar primer amb el nom de Sebastià Font i Cia., després amb el de Viuda de Sebastià Font i Cia. i, més endavant, amb el de Salvador Font i Verdaguer.

Pequeña gaceta del règimen local, núm. 93, extraordinari dedicat a Mataró, (Barcelona, juliol 1917). p. 41. D'aquesta revista reproduïm el treball sobre el gènere de punt.

40.- La fàbrica de capses d'Antoni Fàbregas era al carrer de la Coma, en uns locals que després ocupà la Funerària La Sepulcral i que són enderrocats.

Després es traslladà als edificis del Vapor de ca l'Arenas, als carrers de Lepant i Churruca. Veure nota núm. 28.

41.- De la casa Viuda de Josep Lluch, situada a la Riera, com diu el reportatge, no coneixem cap altra dada.

42.- La impremta i botiga Abadal era a la Riera, núm. 48 i ara núm. 45.

El manresà Joan Abadal fundà la impremta l'any 1735. Continuada pels seus familirs successors, i amb diversos noms, continuà fins al 1971.

Del seu obrador varen sorgir gran quantitat d'impresos de tota mena, oficials, religiosos i civils. I llibres, sobretot religiosos, en funció dels temps, i d'altres temàtiques, com d'ensenyament. També s'hi va imprimir una bona part de la premsa mataronina.

COSTA, *Mataró liberal*, p. 42; FRANCESC COSTA I OLLER, *L'art dels Abadal*, (Mataró, 1994), p. 5-40.

43.- El setmanari *El Cronista* era un periòdic liberal-conservador i monàrquic, partidari del govern de Cànovas del Castillo, i més aviat anti-catalanista.

Es va editar durant gairebé vuit anys, entre el 9 de novembre de 1890 (núm. 1) i el 30 d'abril de 1898 (Núm. 392).

FRANCESC COSTA I OLLER, *La premsa a Mataró, 1829-1980*, Premi Iluro 1981, (Mataró, 1982), p. 102-105.

44.- Can Colomer va ésser fundada el 1880 per Narcís Colomer i els seus fills. Tenia entrada i façana principal al carrer del Prat, però els seus edificis continuaven pel carrer de Sant Ramon i al carrer de Mitja Galta.

Abans de la Guerra Civil va ésser adquirida per la família Muñoz, propietària dels magatzems El Aguila de Barcelona.

Fou activa fins a la dècada dels cinquanta del passat segle.

Josep Colomer i Volart, un dels propietaris, costegà l'orgue gran de Santa Maria (1928).

Els edificis de la fàbrica, reformats i parcialment rehabilitats, s'han reconvertit recentment en habitatges.

[J.M.FERRER], «Manufacturas Colomer Hermanos, S.A.», *Butlletí*, Museu del Gènere de Punt, Núm. 6, (Mataró, desembre 2002).

45.- No tenim informació de la fàbrica Petit, del carrer d'Amàlia.

46.- No tenim informació de la fàbrica Narcís Soler.

47.- Els Klein eren una família francesa establerta a Mataró que tenien representacions de maquinària tèxtil, i que l'any 1915 crearen, amb el nom d'Auguste Klein e Hijos, una indústria de fosa i construcció de màquines en general, especialment de màquines-eines i màquines per al gènere de punt. Els tallers Klein eren situats a la Riera, més amunt de l'Ateneu.

Pequeña gaceta del règimen local, núm. 93, extraordinari dedicat a Mataró, (Barcelona, juliol 1917), p. 36-37.

48.- Tot i que no ho hem pogut documentar, pensem que el tint Vicenç Matas devia estar al carrer de Fortuny, en els locals que després ocupà una fàbrica de gel.

49.- El Casino Fènix Mataronès, fundat el 1862, tenia «la seu social i sales d'actes i d'esbarjo a la Riera, on després, efectuades les pertinents reformes, s'instal·là el Cinematógrafo Moderno. Era una societat recreativa de caràcter neutre, amb bona quantitat de socis pertanyents, en general, a la classe mitjana [...] Però el fort de les activitats del Fènix eren els balls de societat que quasi tots els diumenges i festius se celebraven a la gran sala del centre i que sempre resultaven molt concorreguts».

FRANCESC ENRICH I REGÀS, *La vida a Mataró, al primer quart de segle. Uns records. (Mataró, 1987),* p. 166.

50.- Del Centre Liberal, no en tenim dades.

Potser estava situat als locals que foren després del Centre Republicà Federal i que, acabada la Guerra Civil, ocupa la CNS.

51.- «La Nova Constància o simplement La Constància, com era generalment coneguda, s'instal·là, cap a l'última dècada del segle XIX, al local de la Rambla on hi havia hagut la societat coral La Antigua. L'any 1903 realitzà importants reformes a l'antic teatret de la coral claveriana, que així es convertí en espaiós coliseu. Fins a l'any 1915, en què es disolgué. La Nova Constància desenvolupà múltiples i variades activitats culturals i recreatives».

ENRICH I REGÀS, *La vida a Mataró,* p. 167-168.

Després es convertí en el Teatre Clavé, on es feia també cinema, amb l'annex del Cafè Clavé.

Els edificis s'enderrocaren durant la dècada dels anys vuitanta del passat segle. En el seu solar es construí un edifici comercial a la Rambla i uns edificis d'habitatges al carrer de Montserrat.

La façana de la Rambla es reconstruí tal com era en el temps de La Nova Constància.

52.- El Casino Mercantil del carrer de Bonaire ocupava, molt probablement, els locals que més endavant foren del Tívoli, regentats per la família Puig, i després, al darrer terç del segle XX, el Club Tortuga. Actualment hi ha un bloc de pisos construït sobre el solar resultant de l'enderrocament dels edificis.

53.- El Círcol Catòlic d'Obrers va ésser fundat l'any 1884 en uns locals del carrer Nou. Després es va traslladar al carrer de Bonaire, a l'actual edifici del Casal Aliança. Més tard s'instal·là en uns edificis propis, construïts de nova planta, a la Riera, cantonada a la Muralla dels Genovesos.

El Círcol es definia com a associació catòlica per a l'acció social. Hi havia cafè, amb sala de billars, s'hi feia teatre, promovia l'excursionisme, l'esport i el cant coral. Feia també formació. L'any 1903 va inaugurar una escola, escola que encara avui existeix.

De totes les societats incloses en el reportatge, el Centre Catòlic, com s'anomena actualment, és l'única que avui existeix.

54.- Pell bovina adobada, negra, greixada, que s'empra per a guarniments de cavall i mul

Diccionari Català-Valencià-Balear, (Barcelona, 1968). El mateix diccionari indica que *guarnimenter* és el fabricant de guarniments de cavalcadura, d'artilleria, etc. ...

55.- Les indústries de la pell a l'època, eren situades al Torrent i a l'inici de la carretera d'Argentona, actual carrer d'Isern.

I els basters eren a l'eix formats pels carrers de Sant Josep i Sant Benet, antic Camí del Mig. Subsisteix, transformada en botiga, la basteria Casabella, al carrer de Sant Josep, i fins fa uns deu anys existí la basteria Andreu, a la cantonada del carrer de San Benet, amb el carrer de Montserrat, ara plaça de les Tereses.

La fàbrica de Josep Cruxent, molt probablement, era situada al carrer de Sant Isidor, núm. 1, cantonada a l'actual carrer d'Isern.

Domingo Montserrat, de Valls, es va casar amb una filla Cuadrada i Cruxent i aquest matrimoni significà l'inici dels Montserrat pelleters de Mataró.

Informació facilitada per Joaquim Montserrat i Bartra.

56.- Com que l'autor del reportatge cita les pelleries per l'ordre que les va veure, suposem que la indústria de Salvador Joan Fabré era, molt probablement, situada al Torrent, baixant a mà esquerra, davant del carrer d'Altafulla.

57.- És possible que la indústria Valentí Mauri i fill fos situada al començament del Torrent, cantonada aleshores al carrer de Sant Benet, ara plaça de les Tereses, en el lloc que després fou l'escola de les Concepcionistes i que ara és de l'Escola Pia de Santa Anna.

58.- La fàbrica Viuda i filla de Cuadrada devia estar a la carretera d'Argentona, actualment carrer d'Isern, cantonada carrer de Catalunya.

59.- No tenim cap més dada de la fàbrica Ramis i Julià.

60.- La indústria de Joaquim Carbonell era al Rierot. Va ésser activa fins a l'any 1932.

Informació facilitada per J. M. Ferrer i Gibert, del Museu del Génere de Punt de Mataró.

61.- J. Fonrodona i Cia., era al Ravalet, ara un tram del Camí Ral, davant de la fàbrica de can Marfà, i era coneguda com les Veles.

Les seves naus anaven del del Ravalet fins a Tras els Horts o carrer de Sant Pelegrí. La part del Ravalet encara existeix parcialment, molt transformada, la del carrer de Sant Pelegrí s'enderrocà i en el seu lloc es construí un bloc de pisos.

Els darrers ocupants de les antigues naus de les Veles van ésser els Tallers Bellmunt (casa Citroën) al Ravalet o Camí Ral i l'empresa Roy, al carrer de Sant Pelegrí.

62.- Tant el tabernacle, actualment propietat de la parròquia de Santa Maria, com l'urna, són exposats a la secció Santes del Museu Arxiu de Santa Maria.

63.- El tàlem i els ornaments religiosos que s'utilitzaven per la diada de les Santes -el tern de les Santes- són exposats a la Secció Santes del Museu Arxiu de Santa Maria.

64.- L'asil, el construïren entre 1871 i 1874 els marmessors d'Antoni Martí i Cabanellas, que per testamentària, deixà els seus béns als pobres de Mataró, segons projecte del mestre d'obres Jeroni Boada.

«Testament d'Antoni Martí Cabanellas i Casanovas. (12 desembre 1866)» *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 55, (Mataró, abril 1996).

65.- La fàbrica Fité, situada entre els carrers de Mata, Moreto i Fortuny era coneguda com el Verdet.

Els seus edificis s'han enderrocat recentment i, al seu lloc, s'hi han construït edificis d'habitatges.

66.- L'aigua naf és l'aigua de la flor del taronger.

67.- Can Massuet era una antiga fàbrica de xocolata mataronina propietat de la família Andreu i Novell.

Afirmaven que s'havia fundat el 1567, cosa no documentada. Tenia botiga i despatx al carrer de Sant Cristòfor (Plaça Xica), núm. 21.

Revista Hispano Americana Ilustrada, núm. 107, (Barcelona, agost 1911).

68.- Cal entendre velocipedistes com a ciclistes.

El Club Pedal Mataroní es fundà el 1813.

ENRICH I REGÀS, *La vida a Mataró,* p. 184.

69.- El Club Mataroní de Velocipedistes fou el primer club ciclista de la ciutat.

El 28 de juliol de 1893 s'inaugurà el velòdrom, en la situació de l'actual Parc Central.

ENRICH I REGÀS, *La vida a Mataró,* p. 184.

70.- Can Palauet.

71.- Veure la nota 5.

72- Tant la biblioteca, com el monetari, són avui a Barcelona, al col·legi de Sant Anton.

73.- Veure la nota 6.

74.- No tenim informació sobre l'empresa Ponsa germans.

75.- L'empresa Enric Escapa era al carrer de Churruca, núm. 20.

Tingué activitat entre 1850 i 1934.

A començaments del segle XX es traslladà al Camí Ral, 93, l'edifici neoclàssic construït el 1851 per Martorell, Batlle i Cia.

Informació facilitada per J.M. Ferrer i Gibert del Museu del Gènere de Punt de Mataró.

76.- La fàbrica Arañó, fundada per Emili Arañó i Rossell, ocupava un edifici industrial al carrer de Moratín, núms. 2 al 22. S'inicià el 1882 al Camí Ral i a inicis del segle XX es traslladà al carrer de Moratín. Perdurà fins al 1955. Va comercialitzar les marques *Damita*, *Excella* i *Norma*.

Un nét del fundador creà una nova empresa amb el nom de Textil Aronda en una part de l'edifici, que persistí fins al 1980

[J.M.FERRER], «Emili Arañó i Rossell», *Butlletí*, Museu del Gènere de Punt, núm. 8, (Mataró, juliol 2003).

La fàbrica va ésser ocupada durant una època per Laboratoris Spà, empresa farmacèutica. I finalment per la indústria propietat de Jaume Rossell i Rey.

L'edifici subsisteix, però abandonat.

Emili Arañó i Rossell va ésser alcalde de Mataró.

77.- No tenim informació del taller de marbres de Salvador López, al carrer de Barcelona.

78.- La impremta Horta ocupava la planta semi-soterrani de la casa núm. 31 del carrer d'Argentona.

79.- Es refereix a *Estudios Histórico Arqueológicos sobre Iluro*, de Josep M. Pellicer i Pagés, editada l'any 1887.

80.- No tenim informació sobre l'empresa Fornaguera i Massuet.

81.- La fàbrica Baladia i Sala, successora de Busqueta i Sala, anomenada Can Massot, perquè va iniciar la seva activitat (1837) a la masia Can Fogueres del Torrent, o can Massot, era situada al carrer de Sant Agustí cantonada al carrer de Campeny, banda mar d'aquest carrer.

COSTA, *Mataró liberal, 1820-1856*, p. 171-173.

82.- El primer vapor a Mataró va ésser el de can Gordils (Cia. Gordils i Dalmau), instal·lat l'any 1838 a la fàbrica del carrer de Sant Agustí, cantonada amb el carrer de Sant Felicià, ara Avinguda del Maresme, baixant a mà dreta. Primer va servir per moldre gra i després per a indústria de filats.

El vapor de can Busqueta i Sala és del 1844, tot i que la fàbrica del carrer de Sant Agustí, com diu el reportatge, es va començar a construir el 1840.

COSTA, *Mataró liberal*, p. 163-166.

83.- El pla d'Eixample de Mataró va ésser redactat per Melcior de Palau, enginyer, i Emili Cabanyes, arquitecte, l'any 1878.

84.- Terenci Thos i Codina (Mataró, 1841-1903). Estudis primaris a Santa Anna. Doctor en Filosofia i Lletres. Poeta de la Renaixença. Mestre en Gai Saber. Promotor i col·laborador de totes les iniciatives culturals de Mataró de la segona meitat del segle XIX.

Figura a la Galeria de Mataronins Il·lustres.

Silví Thos i Codina (Mataró, 1843-1911). Estudis primaris a Santa Anna. Enginyer de Mines.

JAUME VELLVEHÍ I ALTAMIRA, *Terenci Thos i Codina (Mataró, 1841-1903). Un home de la Renaixença.* (Mataró, 2003).

85.- Es refereix a la baixada d'en Feliu, nom del casal Feliu de la Penya.

86.- Es pot interpretar que la paraula Apendiciformes significa a manera d'apèndix.

87.- *Pequeña gaceta del régimen local*, núm. 93, extraordinari, any VI, (Barcelona, juliol 1917), p. 35.

A més del treball sobre el gènere de punt, que reproduïm, inclou altres informacions del Mataró d'aquell temps, com notes estadístiques, una entrevista amb l'alcalde de la ciutat Sr. Josep Fradera i Pujol, altres entrevistes amb els regidors Srs. Francisco Palomer, Joan Riera Brunet i Josep Soler i el secretari Nicasio Sánchez de Boado. També informa de l'activitat municipal i del desviament de la riera de Cirera, i relaciona les institucions mataronines més importants del moment.

Cal remarcar també que, a manera de propaganda, inclou reportatges sobre empreses i comerços de la ciutat.

La revista presenta moltes il·lustracions, algunes de les quals reproduïm també en l'apartat documentació fotogràfica d'aquest número dels nostres *Fulls*.

88.- Veure nota núm. 76.

89.- Veure nota núm. 15.

90.- Veure nota núm. 44

91.- Veure nota núm. 14.

92.- Veure nota núm. 60.

93.- La fàbrica Cabot era al carrer de Sant Agustí, núm. 47. Tingué activitat fins als anys seixanta del segle XX.
El seu propietari Antoni Cabot i Bover va ésser alcalde de Mataró (1948-1952).

94.- La fàbrica Carrau era situada al carrer de Puigblanc, cantonada a la plaça Fiveller.
Els seus edificis, durant els anys cinquanta i seixanta del passat segle foren ocupats per l'empresa Afelpados Ferrer S.A.

95.- L'empresa Ramon Domingo, situada al carrer de Sant Joaquim, núm. 74, fou activa fins a la postguerra, anys quaranta del segle passat.
Informació facilitada per J. M. Ferrer i Gibert, del Museu del Gènere de Punt de Mataró.

96.- Veure nota núm. 75.

97.- És una de les empreses vinculades amb els Coll i Regàs. Els seus locals eren al carrer de la Mercè, després Camí Ral, en el nucli de la fàbrica Coll i Regàs. Activa fins als anys trenta del segle XX.
Informació facilitada per J. M. Ferrer i Gibert, del Museu del Gènere de Punt de Mataró.

98.- Antoni Fontdevila i Prat i Manuel Torres, a inicis del segle XX, fundaren l'empresa, amb fàbrica al carrer de Goya, núm. 2, on abans hi havia instal·lada l'empresa pròpia de Francisco Julià i Majó, coneguda com a la Boja.
Fontdevila i Torres S.A. perdurà fins al 1989.
Els darrers propietaris van ésser els Capella.
J. M. Ferrer, «Fontdevila i Torres S.A.», *Butlletí*, Museu del Gènere de Punt, núm. 24, (Mataró, desembre 2008).

Actualment es conserven els edificis.

99.- Can Gasol es va fundar a inicis del segle XX i va constituir una fàbrica de nova planta al carrer aleshores dit de Puerto Rico, després Prat de la Riba, més tard Primera Bandera de Falange de Catalunya, i amb la transició novament Prat de la Riba, cantonada al carrer de Floridablanca. El fundador va ésser Antonio Gasol i l'empresa continuà a càrrec dels seus nebots Sanfeliu i els seus successors.
La seva activitat perdurà fins a inicis del segle XXI.
Va ésser una de les fàbriques més importants de la ciutat.
Avui, enderrocats els seus edificis a excepció d'una única nau, el seu solar és ocupat per diverses promocions d'habitatges.

100.- Can Gasau i Pratdepadua era al carrer de Sant Agustí, núm. 84. L'empresa fou activa entre els anys 1907 i 1920.
Informació facilitada per J. M. Ferrer i Gibert, del Museu del Gènere de Punt de Mataró.

101.- Ca l'Ymbern era al carrer de Biada, núm. 1, cantonada al carrer d'Iluro.
L'empresa tingué activitat fins als anys setanta del passat segle. Les naus de ca l'Ymbern van ésser parcialment enderrocades i en el seu solar es van construir nous edificis industrials, amb façana al carrer d'Iluro. Resten la xemeneia del vapor, de secció quadrada, única a Mataró, i una nau reconvertida amb façana al carrer de Torrijos.

102.- L'empresa Salvador Julià i Ginestà, coneguda com a ca l'Esclop, era situada al Rierot, entre el Camí Fondo i el carrer de Cristina.
Les naus de ca l'Esclop són enderrocades i en el seu lloc s'hi han construït edificis d'habitatges.

103.- Veure nota núm. 7.

104.- Antonio Martí i Deàs tenia la seva fàbrica al carrer de Sant Agustí, núm. 13.

105.- Can Minguell ocupava una gran finca al carrer de Puigblanc cantonada amb el carrer de Quintana, amb entrada per aquest darrer carrer.
Era una de les fàbriques importants de la ciutat.
L'any 1917 era gestionada per la Sra. Ramona Soler, viuda Minguell. Després la propietat passaria als seus nebots Baladia. Treballà fins al 1960.
Després es partí la fàbrica en quatre parts, ocupades per Suministres Ind-Tex S.A., Tallers Llorens Planas S.L., Troika S.A. i Secopal S.A.
Actualment, en la zona delimitada entre els carrers de Quintana i Madoz, només resten de la fàbrica una nau i la xemeneia, circular.
J. M. Ferrer, «Can Minguell», *Butlletí*, Museu del Gènere de Punt, núm. 12, (Mataró, desembre 2004); F. Xavier Baladia, *Abans que el temps ho esborri*, (Barcelona, 2004).

106.- Can Martí Pascual, i Manufactures Goliath S.A., es va crear en els primers anys del segle XX.
Després dels anys de la guerra europea, època de prosperitat per a moltes indústries del país, l'empresa construí l'edifici carrer de Goya 48, cantonada amb la ronda Prim.
La indústria fou activa fins al 1981. Després va ésser adquirida per Manufactures Antonio Gasol S. A., que treballà fins al 2001. Un dels socis fundadors Josep Martí i Pascual va ésser alcalde de Mataró entre 1940 i 1946.
J. M. Ferrer, «Manufacturas Goliath S.A. Can Martí Pascual», *Butlletí*, Museu del Gènere de Punt, núm. 14, (Mataró, juliol 2005).

107.- Can Novellas era al carrer de Sant Isidor, núm. 24, cantonada al passatge Sisternes.
Membres de la família propietària varen residir durant un temps a Egipte.
108.- L'empresa Joan Ordeig era situada al carrer de la Unió, núm. 1, cantonada a la plaça de Cuba.

109.- L'any 1897 Pere Ribas va construir de nova planta una fàbrica als carrers de Balmes i Campeny. Amb el nom de Manufacturas Ribas y Julià S.A. L'empresa perdurà fins als anys cinquanta del segle XX.
J. M. Ferrer, «Manufacturas Ribas y Julià S.A.», *Butlletí*, Museu del Gènere de Punt, núm. 29, (Mataró, juny 2011).

110.- Ribas y Maseras. L'empresa va treballar al carrer de Campeny, 27.

111.- La fàbrica Ramos era el passatge de Garcia Oliver. Tenia el despatx en un local annex, al camí Ral, núm. 211.

112.- L'empresa J. Viladevall era al carrer de Sant Agustí, núm. 59.

113.- L'empresa Josep Vilatersana era al carrer de Sant Agustí, núm. 61.

114.- Veure nota núm. 47.

115.- Veure nota núm. 39.
La revista *Pequeña gaceta de régimen local*, que comentem, en fa un reportatge.

116.- Veure nota núm. 38.
La revista *Pequeña gaceta de régimen local*, que comentem, en fa un reportatge.

117.- Veure nota núm. 28.

118.- L'empresa Mauri i Cia. era instal·lada al carrer de Mitga Galta.

119.- Can Viladevall de les capses era situada a la Riera, entre el carrer de Bonaire i la Muralla dels Genovesos.
Treballà fins a finals del segle XX.

120.- La fàbrica de pastes de Francisco Palomer era al carrer d'en Pujol núm. 33-35 i la botiga a la plaça Xica, botiga modernista que encara existeix, projectada per Josep Puig i Cadafalch, que recentment s'ha reconstruït i restaurat.

121.- La fàbrica de licors de J. Martínez Regàs era al Camí Ral, tocant a les Escaletes. Els alambins eren situats en la botiga del Camí Ral; fou activa fins als anys seixanta del segle XX.

122.- Veure nota núm. 35.

123.- No sabem com identificar aquesta cooperativa. La revista que comentem fa un petit reportatge de la cooperativa La Marítima, fundada el 1890. Potser es refereix a ella. Altres cooperatives existents a l'època eren La Porto Riqueña (1890), La Protectora Mataronesa (1904) i l'Economato Federalista Radical (1913).

124.- El forn de pa cooperatiu, conegut com la *Tahona*, era al carrer de Montserrat, en el lloc que avui hi ha consultoris de l'Aliança Mataronina.

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

L'Ajuntament de Mataró, al final d'una sessió. Revista *Pequeña Gaceta del régimen local* (1917)

Entrevista del director de la revista *Pequeña Gaceta del régimen local* amb l'alcalde de Mataró Sr. Josep M. Fradera i Pujol i el secretari Sr. Nicasio Sánchez de Boado. Revista *Pequeña Gaceta del régimen local* (1917)

Café de ca l'Aragonés. La Riera, núm. 71 (abans, 32) Revista *Pequeña Gaceta del régimen local* (1917)

Cereria Ricart. Carrer de Beata Maria, cantonada carrer de Santa Maria. Revista *Pequeña Gaceta del régimen local* (1917)

Confiteria Barbosa. Carrer de Santa Teresa, núm. 48
Revista *Pequeña Gaceta del régimen local* (1917)

Josep Soler, Botiga de teles. La Riera, núm. 13-15 (abans 70)
Revista *Pequeña Gaceta del régimen local* (1917)

Mobles Ros, Bergel i Forns, Carrer de Barcelona. Revista *Pequeña Gaceta del régimen local* (1917)

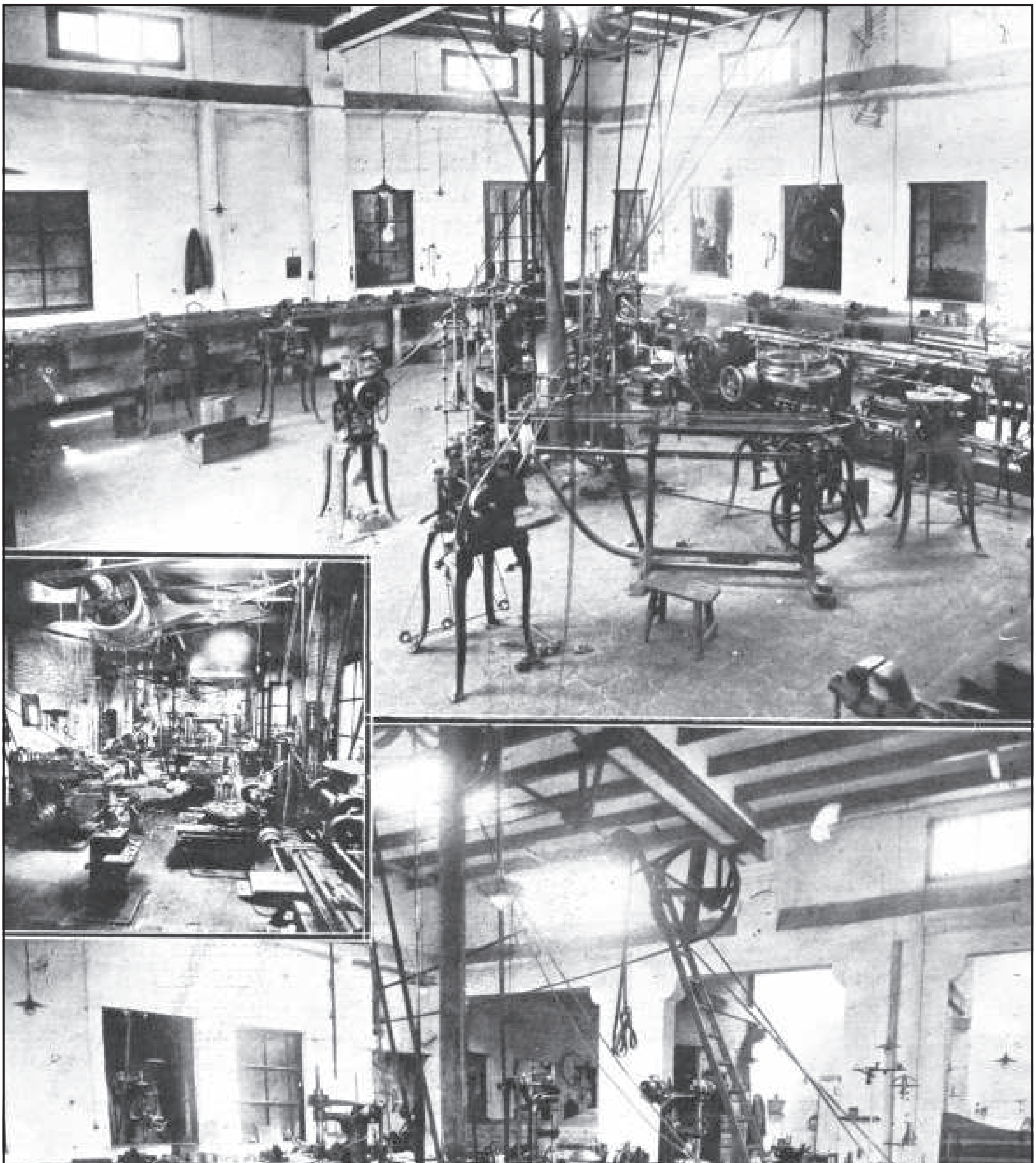

Taller Auguste Klein e Hijos. Carrer de Sant Isidor, cantonada carrer del Carme. Revista *Pequeña Gaceta del régimen local* (1917)

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

Col·labora:

Ajuntament de Mataró
Institut Municipal d'Acció Cultural

Amb el suport de:

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana